

תקציר

המאמר דן בתהליך ההסלמה ההדרגתית בחזית המצרית במלחמת ההתשה, ומתמקד בשיקולי ההנהגה המדינית-צבאית, לצד תקיפות צה"ל, בהתמודדות עם האתגר המצרי. הוא מתאר את ההיתקלויות בין הצדדים לפני המלחמה ובמהלכה, ומציג את תגובת צה"ל לאירועים (מבצע "מעוז", לדוגמה).

המאמר מקדיש מקום מיוחד לעמדת המעצמות, ומראה כיצד ניהלה ישראל את התקיפות תוך כדי שימת לב מיוחדת למרקם היחסים העדין עימן. שמעון גולן מדגיש כיצד שילוב מאמצים הגנתיים והתקפיים עמד בלב ההתמודדות הצבאית הישראלית, מציג את תובנותיו ומציף מחדש את שאלת הניצחון במלחמת ההתשה: מי ניצח במלחמה זו?

מלחמת ההתשה בחזית המצרית - הסלמות והסלמות־נגד

שמעון גולן¹

הקדמה

בעקבות מלחמת ששת הימים שבה כבשה ישראל, בין היתר, את חצי האי סיני, סירבה מצרים להיכנס למשא ומתן להשגת הסדר עימה והעדיפה לנסות, באמצעים דיפלומטיים וצבאיים, להביא לנסיגת ישראל מהשטחים שכבשה. בטרם עבר חודש מתום המלחמה, כבר נקטה מצרים צעדים צבאיים והפגיזה כוחות של צה"ל. התגובה הקשה של ישראל אחרי תקריות ספטמבר-אוקטובר 1967 הביאה להפוגה של קרוב לשנה; בסתיו 1968 ניסתה מצרים שוב את כוחה, וגם הפעם הביאוה תגובות צה"ל להפסיק את פעולותיה. במארס 1969 החלה מערכה רצופה, שנמשכה 17 חודשים והסתיימה בהפסקת אש בליל 8-9 באוגוסט 1970.

1 אל"ם במיל' ד"ר שמעון גולן הוא ראש התחום לחקר הרמה האסטרטגית במחלקה להיסטוריה בצה"ל.

בתחילת תקופה זו נאבקה ישראל בפעולות המצרים בהתבצרות ובהפעלת כוחות יבשה, בלא לערב את חיל האוויר. משהדבר לא הביא לשינוי המבוקש - הפעילה ישראל, החל ביולי 1969, גם את חיל האוויר לתקיפות באזור התעלה. בעקבות זאת החלו הכנות לעירובם של מומחים סובייטים בסיוע להגנתה. בינואר 1970, משעדיין לא נראה שינוי בפעילות הצבא המצרי, הופעל חיל האוויר גם לתקיפות בעומק מצרים. הגברת המעורבות הסובייטית מזה, ושיקולים בעניין אספקת מטוסים מארצות הברית מזה, הביאו להפסקת פעילות חיל האוויר בעומק; אך נחישותה של ישראל למנוע את חידוש הקמתו של מערך טילי קרקע-אוויר בקו תעלת סואץ הביאה, בין היתר, להתנגשות בסוף יולי בין טייסים ישראלים לסובייטים. באוגוסט 1970 נענו שני הצדדים ליוזמה אמריקאית שהובילה להפסקת אש.

מאמר זה דן בתהליך ההסלמה ההדרגתית במלחמת ההתשה בחזית מצרים, שהתחוללה עקב המהלכים שנקטו שני הצדדים - ישראל מצרים, כל אחת כתגובה למהלכי רעותה - עד להפסקת האש. הוא מתמקד בשיקוליה של ההנהגה המדינית-צבאית של ישראל בהתמודדות עם האתגר שהציבו בפניה המהלכים המצריים. הנהגה זו החליטה, בשלבים השונים, לנקוט צעדים שיתאימו לנסיבות החדשות. משהתברר שלא היה די במהלכים שנקטה להביא את מצרים להפסיק את מלחמת ההתשה, בחנה דרכים אפשריות נוספות לכך ובחרה בחלק מהן. בהחלטות הובאו בחשבון, בין היתר, האינטרסים של מעצמות-העל - ארצות הברית וברית המועצות - והצפי לתגובותיהן. בעוד מעורבותה של ארצות הברית הסתכמה במהלכים מדיניים ובסיוע במערכות נשק, שהחשובה בהן לישראל הייתה מטוסים, הרי שמעורבותה ברית המועצות התבטאה - נוסף לסיוע במערכות נשק - גם בשיגור מומחים ומפעילי מערכות, והגיעה עד להשתתפות פעילה של טייסים סובייטים בהגנת מצרים. דבר זה גרר, בסוף התקופה, קרב אוויר בין טייסים ישראלים וסובייטים. היה זה תהליך של העצמה הדרגתית הדרגתית ורצופה של המערכה, עד שבסופו של דבר הסכימו שני הצדדים - לאחר 17 חודשים - להפסקת אש. המאמר מתבסס על ספרי "המלחמה להפסקת ההתשה"².

2 שמעון גולן, **המלחמה להפסקת ההתשה**, בן שמן: מודן, 2018.

תקריות ראשונות בחזית תעלת סואץ: יולי-ספטמבר 1967

במלחמת ששת הימים כבשה ישראל את חצי האי סיני מידי מצרים, את מרחב הגדה המערבית של ממלכת ירדן ואת רמת הגולן מסוריה. כשבוע מתום המלחמה, ב-19 ביוני 1967, קבעה הממשלה את "עמדת ישראל לגבי השטחים המוחזקים בידי צה"ל". באשר למצרים, נקבע:

ישראל מציעה לכרות חוזה שלום עם מצרים על בסיס הגבול הבין-לאומי וצורכי הביטחון של ישראל. לפי הגבול הבין-לאומי, נמצאת רצועת עזה בשטח ישראל.

חוזה השלום יחייב:

1. הבטחת חופש השיט במצרי טיראן ומפרץ שלמה;
2. הבטחת חופש השיט בתעלת סואץ;
3. הבטחת חופש הטיסה מעל מצרי טיראן ומפרץ שלמה;
4. פירוז של חצי האי סיני.

עד לכריתת חוזה השלום עם מצרים תוסיף ישראל להחזיק בשטחים בהם היא מחזיקה כעת.³

התבוסה במלחמה לא הביאה את מדינות ערב להסכים לשלום. בוועידה של ראשי מדינות ערב ב-29 באוגוסט 1967, שנערכה בחרטום בירת סודן, הוחלט על אחדות השורה והסולידריות הערבית; על הצורך לפעול לחיסול תוצאות התוקפנות ועל האחדות המאמצים המדיניים במישור הבין-לאומי והדיפלומטי "לחיסול תוצאות התוקפנות" ולהבטחת נסיגת ישראל. זאת, תוך דבקות בעקרונות היסוד: אי-חתימה על הסכם שלום עם ישראל, אי-הכרה בה, אי-ניהול משא ומתן עימה ודבקות בזכויות העם הפלסטיני.⁴

כשנתיים מאוחר יותר, ביום השנה ה-17 להפיכה שהעלתה את כת הקצינים לשלטון במצרים - 23 ביולי 1969 - הכריז הנשיא גמאל עבד אל-נאצר, כי ארצו נוקטת אסטרטגיה של התשה. למעשה, היא החלה בה לפני כן: פחות מחודש מתום המלחמה החלו חילופי ירי בין שני הצבאות שעל

3 זאב דהורי, **אש בקוים: מלחמת ההתשה בחזית המזרחית, 1967-1970**, תל אביב: מערכות, 2012, עמ' 28-29.

4 ראש אמ"ן, **דין מטכ"ל 28/67**, 4 בספטמבר 1967 (ארכיון צה"ל [להלן: א"צ] 7-719/1970), עמ' 2. פירוט של דיוני הוועידה ושל החלטות שהתקבלו בה, ראו: אברהם סלע, **אחדות בתוך פירוד - ועידות הפסגה הערביות**, הוצאת מגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשמ"ג, עמ' 64-79.

גדות תעלת סואץ. שיאם היה ב־21 באוקטובר 1967, עת נפגעה המשחתת "אילת" מטילים שנורו לעברה מספינות טילים בפורט סעיד. המשחתת טבעה, 47 מאנשי הצוות שלה נהרגו ויותר מ-152 אנשיה נאספו על ידי צוותי הצלה.⁵ שלושה ימים לאחר מכן, ב־24 באוקטובר, הגיב צה"ל בפגיעה רחבת היקף בריכוז של מתקנים כלכליים חיוניים בעיר סואץ ובסביבתה: נמל הנפט, מכלי הדלק, בתי הזיקוק, המרכז לשיווק מוצרים פטרוכימיים ומפעל הדשנים. תותחי צה"ל פגעו פגיעות קשות ביעדים. בעקבות זאת הופסק יצוא הדלק ממצרים, ונגרם לה נזק של 4-5 מיליון דולר לחודש.⁶ נראה כי הפגיעה הקשה המחישה לנאצר שצבאו אינו מוכן ללחימה של ממש, וגרמה להפסקת הפעילות ההתקפית של צבא מצרים כלפי ישראל למשך כשנה.

תקריות ספטמבר-אוקטובר 1968 - ניסיון לפתוח במלחמת התשה

קרוב לשנה לאחר מכן ניסתה כנראה מצרים לפתוח במלחמת התשה: ב־8 בספטמבר 1968 פתחו כוחות צבא מצרים בהפגזות ארטילריות כבדות לאורך כל חזית התעלה. במהלך התקרית נהרגו עשרה חיילי צה"ל, ו־17 נפצעו. לפי הדוח המסכם את תקופתו של בר־לב כרמטכ"ל, הסתכמו אגדות המצרים ב־22 הרוגים, מהם חמישה חיילים ו־17 אזרחים, וב־109 פצועים, מהם 20 חיילים ו־89 אזרחים.⁷ כפי שמציין חוקר ישראלי המסתמך על מקורות מצריים, "ההרעשה הזו באה לשרת את המטרה הראשית והעיקרית של לוחמת ההתשה, והיא להסב לאויב את האבדות הכבדות ביותר על מנת להבהיר לו, שישלם מחיר כבד ביותר על שהותו בשטחים שכבש. זאת, בנוסף להשלכות הפסיכולוגיות על ישראל שיכולות להיות לאסטרטגיה שאילצה אותה להחזיק כוחות גדולים בסיני לתקופות ארוכות".⁸

5 אג"ם-מה"ד-ת"ל-ענף היסטוריה, אג"ם-מבצעים, ביטחון שוטף, סיכום שנתי 1967-1968 (להלן: **בט"ש 67-68**).

6 **בט"ש 67-68**. נתון זה הוא הנכון, בשונה מהשגיאה שנפלה בספר: גולן, **המלחמה להפסקת ההתשה**, עמ' 28.

7 לשכת הרמטכ"ל, **רב־אלוף חיים בר־לב - דו"ח מסכם - 1 ינו' 68 - 1 ינו' 72** (להלן: **דוח בר־לב**).

8 מוצטפא כבהא, **חרב אל־אסתנזאף - מלחמת ההתשה בראי המקורות המצריים**, יד טבנקין ואוניברסיטת תל אביב (ללא תאריך), עמ' 81.

כעבור כחודש, ב־26 באוקטובר, התפתחה תקרית נרחבת נוספת. בתגובה לאש המצרית, הפגיז צה"ל את מכלי הדלק בסואץ והבעיר אותם. בתקרית נהרגו 14 חיילים ישראלים ואזרח, ונפצעו 34 חיילים; אצל המצרים נהרגו חמישה חיילים, ונפצעו חמישה.⁹

סואץ בוערת. באדיבות ארכיון צה"ל

ביום המחרת החליטה ממשלת ישראל לחרוג מהשגרה ולפגוע ביעדים בעומק מצרים. נבחרו שלושה יעדים: גשר/סכר נג'ע חמדי, גשר קנא, תחנת טרנספורמציה ומיתוג של נג'ע חמדי - אחת מארבע תחנות כוח לאורך הנילוס בקו המתח העליון בין אסואן לקהיר. הפגיעה הביאה למחסור בחשמל ברדיוס של כ־300 ק"מ, והוערך שלתיקון נדרשים שלושה-ארבעה

חודשים.¹⁰ תגובה זו הביאה להשקטת החזית למשך כחצי שנה. במהלך אותה תקופה הכינו עצמם שני הצבאות לחידוש המערכה.

תוכנית "מעוז" וביצועה: נובמבר 1968 – מארס 1969

צה"ל הכין עצמו, הגנתית והתקפית, לחידוש המערכה. בחודשים נובמבר-דצמבר 1968 הוא ערך סדרת דיונים לבחינת אפשרויות הפעולה של צבא מצרים בגזרת תעלת סואץ ולבדיקת הפעולות שעליו לנקוט לסיכולן. במסגרת זו נדונה תוכנית "מעוז" שהכינו מפקדת פיקוד הדרום וסגן מפקד גיסות השריון אברהם אדן (ברן).

לפי תוכנית זו, משימת צה"ל למנוע מהאויב הישג כלשהו. לנוכח תנאי הקרקע והמצב המדיני, מומלץ לנקוט הגנה קשוחה על קו המים, תוך הפעלת כוחות שריון, כדי לקיים יוזמה והפתעה גם במערכת המגננה. ניתן לתצפת ביום באמצעות סיורי אוויר ועל ידי תפיסת 20-23 נקודות תצפית. במצב שגרה יישאר הסד"כ (סדר הכוחות) שבקו - חטיבה מוגברת - בעינו. הכוונה לפרוס לאורך תעלת סואץ מערכת של 32 מעוזים שתפקידם - תצפית שוטפת ומניעת מעבר התעלה וחדירת כוחות אל ממזרח לה, ופיקוח על גזרה ברוחב 10 ק"מ באמצעי התרעה ותצפית אלקטרונית ביום ובלילה.

המסמך אפיין את מבנה המעוז ואת אפשרויות הפעולה שהוא נועד לשרת. בין היתר הומלץ כי במקומות רגישים, שבהם קל לאויב לפשוט, ובמקומות מועדים לגישור ולצליחה - יוקמו כמה מעוזים. במסמך נקבעו עקרונות ההפעלה של הטנקים ופריסתם, ובין היתר נקבע שסוללת העפר תשמש דרך חסויה לתנועת טנקים, וכי יוכשרו לאורכה עמדות ירי עבורם. נקבעו עקרונות הסיוע הארטילרי, סיוע האוויר, ההנדסה, ההונאה ומערכות הקשר והשליטה.¹¹

10 אג"ם-מה"ד-תו"ל-ענף היסטוריה, **ביטחון שוטף, סיכום שנתי 1968-1969**; מפקדת חיל האוויר - ענף לתולדות חיל האוויר, **מלחמת ההתשה 1968-1970 - מבצעי פשיטה מוסקים - טיוטא להערות ולביקורת**, פברואר 1986 (להלן: **מבצעי פשיטה מוסקים**), מאגר המידע של המחלקה להיסטוריה; דברי ראש אמ"ן בדיון מטכ"ל 41/68, 3 בנובמבר 1968. פירוט נוסף ראו: דני שלום, **רוח רפאים מעל קהיר - חיל האוויר הישראלי במלחמת ההתשה (1969-1970)**, באויר - פרסומי תעופה וחלל (ללא תאריך), עמ' 208-211.

11 פיקוד הדרום - אג"ם, **תיק "מעוז" - דיון מטכ"ל**, הן-2289, 18 בדצמבר 1968 (א"צ 3-1048/1970).

ראש מה"ד (מחלקת ההדרכה), אריאל שרון, ומפקד גיסות השריון, ישראל טל, התנגדו לתפיסה שביסוד התוכנית. הם טענו, בין היתר, כי אין למקם כוחות וטנקים כה רבים בקו הקדמי, וכי יש להסתמך על בלימה והתקפות נגד באמצעות עתודות ניידות. לגישתם, הקו המתוכנן מתאים לימי שגרה, לנוכחות ולתצפית, אך במלחמה ערכן של העמדות מוגבל. ההגנה על התעלה צריכה להיעשות במרחק 10 ק"מ ממנה, ולא יהיה שום אסון אם הקרב יתנהל גם במרחק 20 ק"מ ממנה; "את הצליחה הזאת ישברו מטוסים וטנקים, ולא הקו הזה".¹²

אולם הרמטכ"ל דחה את התנגדותם ואישר את תוכנית "מעוז". עקרונית, קבע, ישיבת צה"ל על קו המים לאורך התעלה היא הדרך הטובה והנכונה למנוע מצבא מצרים מאחז בגדה המזרחית שלה. עיקרי המרכיבים שבאמצעותם יסכל צה"ל הצלחות של צבא מצרים וישבור את כוחותיו על קו התעלה או סמוך לה: היערכות סטטית לאורך התעלה בשורת מערכים מבוצרים, בסיוע גדוד טנקים שיפוצל ביניהם; הפעלת כוחות שריון ניידים; אמצעי אש ארטילריים ומערכת אמצעים מיוחדים (כגון: "זאבים", מטעני חומר נפץ רקטי שפיתחה יחידת יפת"ח בראשות דוד לסקוב).¹³

תחילת מלחמת ההתשה - מארס-יוני 1969

במרוצת החודשים הבאים בנה צה"ל את מערכת המעוזים. לאחר כמה חודשים של שקט, באמצע פברואר 1969, החל צבא מצרים בצליפות לעבר טרקטוריסטים שעסקו בהתבצרות, ולעבר חיילי צה"ל. הצליפות נמשכו כשבועיים, וכתוצאה מהן היו נפגעים בקרב הטרקטוריסטים והחיילים. נראה היה שבכוונת מצרים להביא בדרך זו להפסקת ההתבצרות.

תחילה הגיב צה"ל בצליפות, אולם כאשר התברר שצליפות המצרים אינן נפסקות, הוחלט להנחית מכת אש ארטילרית ואש טנקים על הקו הקדמי של המצרים, על בתי הזיקוק, על ספינות ועל בסיסים של טילי קרקע-

12 מפ"ע, דיון אופרטיבי בחמ"ל 2/68 - תוכנית "מעוז", 19 בדצמבר 1968 (א"צ, שם). מפ"ע, דיון אופרטיבי בחמ"ל 3/68, תוכנית "מעוז" (המשך הדיון מיום 19 בדצמבר 1968), 26 בדצמבר 1968 (א"צ, שם). פירוט נוסף של דברי המתדיינים ראו: כרמית גיא, **בר"ל: ביוגרפיה**, עם עובד, 1998, עמ' 174-181.

13 מפ"ע, דיון אופרטיבי בחמ"ל 3/68, תוכנית "מעוז" (המשך הדיון מיום 19 בדצמבר 1968), 26 בדצמבר 1968 (א"צ, שם).

אוויר אס-איי-2. ב-8 במארס בשעה 11:30, בעוד צה"ל נערך להפעיל את התוכנית, שיגרו המצרים ארבעה מטוסי מיג-21 לצילום; אחד מהם הופל בשטח שבידי צה"ל, וטייסו צנח ונתפס. אחר הצהריים החלו המצרים להפגיז לאורך הקו, ובתגובה הוחלט להפעיל את התוכנית. תותחי צה"ל וטנקים שלו פגעו בקו המוצבים הקדמי המצרי, בבתי הזיקוק ובספינות שעגנו במפרץ סואץ. בחילופי האש נהרג רמטכ"ל צבא מצרים, גנרל עבד אל-מונעם ריאד. מנגד, נהרג חייל צה"ל, ושמונה חיילים נפצעו.¹⁴ כך החל השלב הרצוף של מלחמת ההתשה, שנמשך 17 חודשים - עד ליל 7-8 באוגוסט 1970.

בשבועות הבאים יזם צבא מצרים לעיתים תדירות תקריות, שבמהלכן הפגיז בארטילריה וירה בטנקים לעבר חיילי צה"ל ומתקניו ואף ניסה לתקוף מעוזים. צה"ל הגיב בירי שבמהלכו פגע במטרות שונות ובהן ספינות ובתי הזיקוק בסואץ. בעקבות זאת הודיעו המצרים בתחילת אפריל שהם פינו כנר מערי התעלה 356,000 איש, וכי ב-8 באפריל מתוכנן להתחיל פינוי אוכלוסייה אזרחית מפורט סעיד, כך שמתוך 300,000 תושביה יישארו 30,000, כדי להפחית את הפגיעות באוכלוסייה בעימות הצבאי המתוכנן.¹⁵

בדיון עם שר הביטחון משה דיין, ב-14 באפריל, ציין הרמטכ"ל חיים בר-לב, בין היתר, כי הכוונה היא לרכז בימים הקרובים את עבודות הבנייה של מערכת המעוזים בקו העורפי, ורק אם המצב ישתנה - לעבוד גם בקו הקדמי, כדי לחשוף אנשים מעטים ככל האפשר לאש האויב. בצילומי אוויר אופנו מטרות אפשריות לפגיעה בטווח ירי ארטילרי ובהן מפקדות, ובכללן מפקדות שתי הארמיות, מחנות, סוללות ארטילריה וסוללת טילי קרקע-אוויר אס-איי-2, מטרות בגזרה הדרומית ובהן נמלי עדביה, עתקה ופורט אבראהים ומפעל הדשנים. כמו כן תוכננו פשיטות בלילות ירח על מטרות כלכליות ואחרות, ועל יעדים שונים בעומק, ובהם גשרים וקו המתח הגבוה באזור הנילוס, מיקוש כבישים ממערב לתעלה ולמפרץ סואץ ותקיפת מוצבים. שר הביטחון אמר כי הוא מעדיף פשיטות על יעדים בעומק, שילמדו את המצרים כי "היהודים יכולים להגיע לכל מקום", וכי

14 דברי ראש אג"ם, **דיון מטכ"ל 11/69**, 17 במארס 1969 (א"צ, שם). השלמות: אג"מ-מבצעים-ענף היסטוריה, **ביטחון שוטף - סיכום שנתי 1968-1969**, אוגוסט 1969; **דוח בר-לב**.

15 דיון מטכ"ל 14/69, 7 באפריל 1969 (א"צ 2-12/1975).

עליהם להתגונן לא רק באזור התעלה. כך למשל, יש יתרונות רבים בפגיעה בעמודי חשמל: איש אינו ממתין שם לכוח פושט, ואפשר לחבל בהם באופן שיפסיק את אספקת החשמל לאזור מסוים לזמן רב.¹⁶

צופים אל התעלה, מימין: ישעיהו גביש, חיים בר־לב ומשה דיין. באדיבות ארכיון צה"ל.

הבעיה העיקרית באותו שלב הייתה בגזרה שמצפון לקנטרה. המטכ"ל תגבר את החזית במפקדת חטיבה 35 ושני גדודים, ונקבע כי גדוד אחד יוצב בגזרה שמקנטרה וצפונה, והשני - ממנה ודרומה. כמו כן יתווסף לכוחות ההגנה גדוד הסיור של פיקוד הדרום. סיירת חטיבה 35, סיירת מטכ"ל ופלוגה מחטיבה 35 הוקצו לפשיטות. הרמטכ"ל פירט ארבע אפשרויות הנשקלות לפשיטה בקו הקדמי, שהכוונה לבצעה עד לסוף השבוע (26 באפריל). בשבוע שלאחר מכן ייתכנו פשיטות עמוקות יותר, כגון: מיקוש צירים, טיפול בקווי חשמל או בגשרים ותקיפת מוצבים; וכן נבדקת האפשרות לפשוט על האי גרין, בעוד שבועיים ואילך.¹⁷ ב-28 באפריל סיכם

16 **המצב בתעלת סואץ**, לשכת שר הביטחון, הקריה, 15.4.1969 (א"צ 64-281/2010).

17 לשכת שר הביטחון, **תכנון מבצעי, באר־שבע**, 22 אפריל 1969 (א"צ 64-281/2010).

הרמטכ"ל את התארגנות הכוחות ב"משולש הצפוני" ובכלל זה קביעת מפקדות לגזרות משנה, תגבור כוחות, דילול מספר האנשים במעוזים, השלמת מיקוש, גידור והתבצרות וסלילת דרכים.¹⁸

צה"ל הגיב על התקריות גם במהלכים בעומק. בליל 29-30 באפריל 1969 נערכו שני מבצעים, "בוסתן 22" ו"בצורת", ובהם נפגעו שני גשרים על הנילוס - האחד באמצעות מטען שהוטל מהאוויר והשני באמצעות מטענים שהניחו לוחמים שהוטסו במסוקים, שגם פוצצו עמודי מתח גבוה בקו סואץ-קהיר בין נג'ע חמדי לאסנא.¹⁹ לפי המידע שהגיע לידי אגף המודיעין (אמ"ן), גרם פיצוץ הגשרים את הנזקים שנצפו - הוא שיבש את אספקת החשמל מסכר אסואן לאזור קהיר.²⁰

ב-1 במאי נשא נשיא מצרים גמאל עבד אל-נאצר נאום תוקפני ובו הסביר כי מצרים אינה מוכנה להכיר בקו הפסקת האש בתעלת סואץ ואינה מוכנה להשלים עם נוכחות צה"ל בקו זה. הוא ציין שב-3 במארס הודיע לו הרמטכ"ל פאוזי כי צבא מצרים מוכן לפעולה שיעדה השמדת ביצורי "קו בר-לב", ובעקבות זאת הוחל בהפעלת הארטילריה ב-8 במארס. פאוזי דיווח לו ש-60 אחוזים מביצורי "קו בר-לב" הושמדו. צבא מצרים ממשיך במערכה להשמיד את יתרתו ומסוגל גם לצלוח את התעלה - אך טרם הגיע המועד לכך. המלחמה עדיין ארוכה, אמר נאצר, ונדרשת הקרבה. הוא דיבר ארוכות על איתנותה של החזית הפנימית; דבר שהצביע, לדעת ראש אמ"ן, דווקא על היותה מעוררת. נאצר הודה שמטוסי צה"ל חדרו לעומק מצרים, הסביר כי היא מדינה ענקית ובה שטח מדברי גדול, ואין בעיה לחדור לעומקה. הוא הוסיף שגם חיל האוויר המצרי יגיע ליעדים בישראל, וכשם שמטוסים ישראליים פגעו באזרחים - גם למטוסי מצרים יש זכות לעשות זאת.²¹

18 לשכת הרמטכ"ל, **התארגנות ב"משולש הצפוני" בגזרת התעלה**, מנ-2-1267, 28 באפריל 1969 (א"צ 34-829/1971).

19 אג"מ-מה"ד-מחלקת היסטוריה, **ביטחון שוטף - סיכום שנתי 1969-1970, חלק ב' - פעילות עיקרית**, אוקטובר 1970 (להלן: **בט"ש 69/70**); **דוח בר-לב; מבצעי פשיטה מוסקים**; דיון מטכ"ל 19/69, 5 במאי 1969 (א"צ 177-864/1971). פירוט נוסף, ובכלל זה תיאור המטענים, ראו: שלום, **רוח רפאים מעל קהיר**, עמ' 257-264.

20 דיון מטכ"ל 19/69, 5 במאי 1969.

21 שם. בנואמו, הסביר נאצר את התכלית המדינית של המהלך הצבאי: מצרים תמנע רגיעה בקו, אף במחיר "נקמה" של ישראל, כדי שהעולם כולו יידע כי בלי נסיגה של ישראל תהיה "לחימה מתמדת" עד "לאדם האחרון". דן שיפטן, **התשה - האסטרטגיה המדינית של מצרים הנאצרת בעקבות מלחמת 1967**, מערכות, 1989, עמ' 158.

בבוקר המחרת, 2 במאי, פתח שר הביטחון את דבריו בעניין החזית המצרית בדיון המטה השבועי כלהלן:

יש לי נושא כבד [...]: הבעיה היא הגזרה המצרית. מה יהיה אם זה יימשך? מה שאני מפחד, ניתקע למצב פסיבי צבאי, דפנסיבי; יירו עלינו סביב סביב, כל בוקר נמנה את ההרוגים והפצועים, והם יודיעו כל מיני שקרים לציבור. כעת הודיע נאצר כי 60% מהביצורים שלנו לאורך התעלה כבר הרס. זה לא עסק בשבילנו להיכנס לדבר זה. איך נחיה כך?

נוכח זאת העלה השר שתי שאלות: האחת - האם צה"ל יכול לאתר ולהגדיר את המטרות הכלכליות החשובות המתאימות לפגיעה והניתנות לפגיעה? השנייה - האם חיל האוויר יכול לפעול בגזרה, במטוסים או במסוקים, בלא להיפגע? התשובות שקיבל לגבי הפגיעות במטרות כלכליות היו מסויגות. אשר להפעלת חיל האוויר, נענה שהדבר יהיה כרוך באבדות; כך למשל, הפעלה של שמיניית מטוסים עלולה לעלות באובדן של אחד או שניים מהם. "אז אני לא רוצה", סיכם השר.²²

הפשיטה בעומק מצרים לא עצרה את צבאה מלהמשיך במערכה שעליה דיבר הנשיא המצרי, והתקריות באזור התעלה נמשכו. לקראת אמצע יוני 1969 החלו לשקול לערב את חיל האוויר בפגיעות ביעדים בקו התעלה. בדיון אופרטיבי שנערך בלשכת שר הביטחון ב-17 ביוני נשקלו מהלכים להתמודדות עם המצב. הרמטכ"ל ציין כי בקצות התעלה - פורט סעיד וסואץ - מגיב צה"ל על ירי ארטילרי בירי על הנמלים, ומתוכננות פשיטות ובכלל זה הצבת מארבים מעבר לתעלה ולמפרץ. הרמטכ"ל בר-לב אמר שייתכן כי פעולות אלו יביאו להפסקת החדירות, אך הוא אינו תולה בכך תקוות רבות. אם אכן לא יושגו התוצאות הרצויות, יעבור צה"ל לשלב השלישי - הפעלת מטוסים, ובו שלושה שלבי משנה: הראשון, תקיפות בצפון המפרץ - שם אין תותחי נ"מ וטילי אס-איי-2 - לפגיעה בכלי רכב; השני, שאליו אפשר להגיע תוך פסיחה על השלב הראשון - תקיפת מטרות צבאיות צמודות לתעלה, כגון סוללות טילי אס-איי-2 ומחנות; והשלב השלישי - תקיפות של מטרות אזרחיות, "שבאמת תיתנה מכה מצלצלת": מערכת החשמל - תחנות כוח באזור קהיר, מאגרי דלק ותחנות זיקוק באזור אלכסנדריה. אם יגיע צה"ל לשלב זה, הוא מצדד בפגיעה ביעדי

22 ישיבה שבועית, לשכת שר הביטחון, הקריה, 2.5.1969. (א"צ 281/2010-64).

חשמל, כדי לגרום ל"חושך מצרים בחלק מסוים גם של קהיר"; דבר שממנו לא יוכלו שלטונות המצריים להתעלם. תגובות מצרים על כך עשויות להתבטא בניסיונות לפגוע במטרות מהאוויר מזה או להרגיע את הפעילות בחזית התעלה מזה. לעת עתה אין, לדעת הרמטכ"ל, לערב את חיל האוויר במערכה בחזית התעלה. ההחלטה לעשות זאת תהיה תוצאה של אחת משתי התפתחויות: המצב בחזית התעלה יחריף ויהיה בלתי נסבל, ו"יהיו לנו אבדות לא כפי שזה היום, שיש שניים-שלושה בשבוע"; או שמצבו של צה"ל, מבחינת סד"כ אווירי, ישתפר - דבר הצפוי להתרחש בעוד תשעה חודשים עד שנה.

הנוכחים דנו במשמעויות השימוש בחיל האוויר והפגיעה בסוגי המטרות השונים. לשאלת השר בדבר יכולתו של חיל האוויר לשלוט בשמי מצרים, סיפר מפקד חיל האוויר מוטי הוד, שהוא ניסה לגרור מטוסים מצריים לקרבות אוויר, אך הם נמנעו מכך. הוא ציין כי הדבר "המציק היחיד" בעניין זה הוא קבלת 50 מטוסי מיראז' מצרפת: אפשר שסדרה של קרבות אוויר יזומים, שבהם יופלו מטוסים מצריים רבים, תשהה את אספקתם, ולכן הוא מעדיף "דקירות קטנות" - קרבות אוויר בודדים, שבכל אחד מהם יופל מטוס מיג.

ראש אגף המבצעים (אג"ם) עזר ויצמן - קודמו של הוד כמפקד חיל האוויר - התנגד גם הוא לתקיפת תחנות כוח. הסיבה העיקרית להתנגדותו: סד"כ חיל האוויר. החיל בנוי על 50 מטוסי סקייהוק ו-50 מטוסי מיראז', ושאר הסד"כ הוא מטוסים מיושנים. תקיפת תחנות כוח עלולה להרגיז את המדינות המספקות מטוסים לישראל: "זה בוודאי לא יעזור לפומפידו לתת לנו את 50 ה'מיראז'ים', ואני עוד לא יודע מה יהיה עם [ג'וזף] סיסקו", עוזר מזכיר המדינה. יתר על כן, אין לחיל האוויר ניסיון בתקיפת מטרות כאלו, לא ידוע כמה פצצות דרושות להשגת התוצא (האפקט) הדרוש, וייתכן שיידרש מספר רב של מטוסים לשם כך. "אם היינו ביוני 1970, עם 100 'סקייהוק' ועם 100 'מיראז' ו-100 'פנטומים' - הייתי בעד כן לעשות זאת", אמר ראש אג"ם. אם להפעיל את חיל האוויר, הוא ממליץ להפעילו בקו הקדמי ולעשות זאת בזהירות. יש מקום למהלך כזה לנוכח המצב הקשה בחזית התעלה, שבו כוחות מצריים עוברים את התעלה מדי יום, וחיילי צה"ל נהרגים. במצב זה "יש חשיבות עצומה לתת מכה למצרים".

עוזר שר הביטחון, רב־אלוף במילואים צבי צור, הוסיף עוד שיקול: למערכת הביטחון ארבע עסקות רכש גדולות האמורות לעמוד להכרעה עד דצמבר 1969: מטוסי המיראז' עם צרפת, טנקי הצ'יפטיין עם בריטניה, העסקה החתומה של מטוסי הפנטום עם ארצות הברית ועסקת המטוסים החדשה איתה. המדינות האמורות לספק את המטוסים והטנקים הללו אינן נלהבות ללכת לקראת ישראל. כך למשל, אם יהיה תירוץ שלא לספק לישראל את מטוסי הפנטום האמורים להגיע בספטמבר 1969, לא יגרום הדבר צער לממשל האמריקאי. אם יוטל אמברגו על אספקת אותם פריטים, עלול הדבר לעודד את מצרים לשקול מלחמה רבתי. לפיכך נראה לו שאין להסתכן במהלך מרחיק לכת כגון תקיפה של תחנות כוח.

שר הביטחון סיכם ואמר, כי יש להניח שתכונס ישיבה של ועדת השרים לענייני ביטחון לדון בעניין. אילו היה הדבר תלוי רק בו, הוא היה מצדד בפגיעה בתחנות כוח, גם אם אין ודאות שתצליח להשיג את התוצאות המבצעיית הרצויות, אך הוא לא יציע זאת משום שאין מדובר במלחמה, ויש להניח שאם פגיעה כזו תביא לרגיעה בחזית תעלת סואץ, יהיה זה אך לתקופה של חודש-חודשיים. בכוונתו להציג פעולה זו כאפשרות, כדי שאם לא יהיה מנוס מלבצע - תהיה הוועדה מודעת לכך. אשר לייזום קרבות אוויר: השר הסמיך את צה"ל להרגיל את צבא מצרים לכך שמטוסי חיל האוויר חודרים למרחב המצרי, ולגשש: כיצד חיל האוויר המצרי יגיב, וכיצד תגיב ברית המועצות. הוא אישר את הפשיטה בעדביה וכן את הפגיעה בקו המתח הגבוה. לשאלתו בכמה עמודי חשמל אפשר לפגוע בלילה אחד, השיב הרמטכ"ל: בשישה עד עשרה עמודים.²³

הפעלת חיל האוויר בקו התעלה: יולי-דצמבר 1969

משהתמשכו התקריות והוחרפו ועלה מספר נפגעי צה"ל, הוחלט באמצע יולי 1969 להתחיל שלב חדש בלחימה ולהכניס את חיל האוויר למערכה. ב-14 ביולי נערך בלשכת שר הביטחון דיון שאת נושאו הגדיר הרמטכ"ל: "איך להביא את המצרים למצב של הפסקת אש בתעלה". הרעיון המרכזי: להוסיף לדרכי הפעולה שננקטו עד לאותו מועד הפעלה של חיל האוויר באופן שצבא מצרים יוכה, אך לא במידה שתחייב אותו למהלכים שאינם

23 **דיון אופרטיבי**, לשכת שר הביטחון, הקריה, 17.6.1969. (א"צ 281/2010-65).

רצויים לצה"ל. האפשרות שנראתה לו סבירה ביותר לתכלית זו היא טיפול במערך בגזרה הצפונית - מקנטרה וצפונה: לתקוף בפעולה אווירית שתמשך כמה שעות סוללה של טילי אס-איי-2 כ-5 ק"מ ממערב לפורט סעיד, כוח מרגמות 160 מ"מ מדרום לה ומוצבים בציר קנטרה-פורט סעיד, לפגוע בתנועה בציר דמיאט-פורט סעיד ולפשוט על מוצב או שניים. הוערך כי בתגובה יתקפו מטוסים מצריים מטרות בקו התעלה או בעומק לא רב ממזרח לו. אפשרות שנייה היא תקיפת יעדים כלכליים. על כך הגיב שר הביטחון שיייתכן כי תגיע העת לכך, אולם לא עתה. העניין נדון בממשלה, ולפי הלך הרוחות היא לא תאשר זאת כל עוד לא הפציץ צבא מצרים את אילת או מטרות אזרחיות אחרות. אפשרות שלישית - תקיפה מהאוויר של מחנות צבאיים בעומק - אינה נראית לו, אמר הרמטכ"ל. גם האפשרות הרביעית - תקיפת מוצבים בקו התעלה - אינה נראית לו, בעיקר בשל הקושי המבצעי, שכן הדבר מחייב לחסל את סוללות טילי האס-איי-2. יעד נוסף לפגיעה מהאוויר הוא הנקודה שתעלת המים המתוקים עוברת מעל לתעלת הניקוז, כ-5 ק"מ ממערב לאסמאעיליה; פגיעה מדויקת בה תגרום להצפת תעלת המים המתוקים במים מלוחים.

שר הביטחון ציין כי בממשלה חוששים מפגיעות באזור פורט סעיד בשל נוכחות הרוסים שם. הוא טען כי עם הפעולה הראשונה, יש לפרסם שצה"ל הכניס את חיל האוויר למערכה, משום שישראל אינה יכולה לסבול יותר את התנכלויות המצרים. הוא סיכם שביום המחרת יועלה לאישורה של ראש הממשלה המהלך האווירי שהציע הרמטכ"ל; עיתויו יותנה בתוצאות הפשיטה באי גרין - "אם ייהרגו שם מאה מצרים, ממשלת ישראל תגיד כי די לה עם זה, [ואפשר להפעיל את חיל האוויר] בפעם אחרת".²⁴ ראש אג"ם עזר ויצמן תיאר בספרו את ההתלבטויות באשר להפעלת חיל האוויר: בתקופה שקדמה ל-20 ביולי 1969 הוא טען שאין לסיים את המלחמה תוך הסתפקות בפשיטות קומנדו, ויש להרחיבה. משלא הצליח לשכנע בכך, החל להיאבק להפעלת חיל האוויר. "גם כאן אני נתקל בהתנגדות", כתב ויצמן, "בפעם הראשונה בתולדות ישראל אומרים לי אנשי חיל האוויר, שאינם יכולים לפעול, בגלל מערך הטילים המצרי, אלא אם כן יהיה בידינו אמצעי טכני כזה או אחר". ויצמן תיאר שיחה, שבה הוא שאג על מפקד חיל האוויר כי הכרחי להפעיל את חיל האוויר. "למנוע כל טעות: חששותיהם

24 דיון בעניין הקו המצרי, לשכת שר הביטחון, הקריה, 14 ביולי 1969 (א"צ 66-281/2010).

של חיים בר-לב ושל מוטי [הוד], כמפקד חיל האוויר, אינם רק לגיטימיים, אלא מובנים בהחלט", הוא כתב ופירט מדוע, למרות הסכנות, ראה הכרח בהפעלת חיל האוויר. בערבו של אותו יום, סיפר, חזר אליו הוד והציע לתקוף רק בקטע הצפוני של הקו - מקנטרה צפונה.²⁵ את טעמיו של מפקד חיל האוויר להתמקדות בגזרה זו פרס ראש אג"ם בדיון המטכ"ל.

באותו דיון, שנערך ביום המחרת, 21 ביולי, אמר הרמטכ"ל: "בקשר לחזית המצרית אנחנו אתמול הכנסנו אלמנט נוסף, אני מניח שנמשיך בו, ייתכן ברציפות בלתי תלויה בפעילות שלהם וייתכן ברציפות רק אחרי שנחוש מה המסקנות שלנו. כל זה אני אומר 'ייתכן' כי זה בינתיים ההשקפות שלנו בלי שהדבר בא להחלטות הדרגים המדיניים".²⁶

ראש אג"ם הסביר שהשיקול העיקרי לאופן הפעלתו של חיל האוויר היה מזעור האבדות והימנעות ממלחמה רבתי. משיקול זה הוחלט לפעול בגזרה שמקנטרה צפונה, משום שבה מוצבת רק סוללה אחת של טילי קרקע-אוויר אס-איי-2, בעוד באזור שמקנטרה ודרומה מוצבות סוללות רבות. זאת ועוד, בגזרה ביצתית זו קל יותר לזהות מטרות על הקרקע, ובה נמצא גם כוח הקומנדו. המבצע, "בוקסר", החל בשעה 14:00 בתקיפה של סוללת האס-איי-2 בג'מיל. הסוללה יצאה מכלל פעולה, ובעקבות זאת תקפה ארטילריה של צה"ל שלוש סוללות תותחי 160 מ"מ מצפון למוצב "טמפון", וארטילריה וטנקים ירו על המוצבים הקדמיים של צבא מצרים באזור אל-כף וא-טינה. מטוסי חיל האוויר תקפו גם הם את מוצבי הקו הראשון באזורי קנטרה ופורט סעיד, ובתוכם את הבסיסים של חמשת גדודי הקומנדו, וכלי רכב על כביש דמיאט-פורט סעיד. בהמשך הם תקפו סוללה נוספת של טילי אס-איי-2, בחופייר, והוציאו גם אותה מכלל פעולה. במשך שלוש שעות נמנעו המצרים מלהגיב. בשעה 17:20 תקפו מטוסים מצריים באזורי רומני, אסמאעיליה, קנטרה וראס סודאר. מטוסי צה"ל שהוזנקו לעברם הפילו שישה מהם - בשטח מצרים. שני מטוסים של צה"ל נפגעו באופן שטייסייהם נאלצו לנטוש אותם. הטייסיים, אחד מהם יהיה לימים מפקד חיל האוויר, איתן בן-אליהו, צנחו בשלום בשטח שבידי צה"ל.²⁷

25 עזר ויצמן, **לך שמים, לך ארץ**, ספריית מעריב, 1975, עמ' 309-312 (ההדגשה במקור).

26 דיון מטכ"ל 30/69, 21 ביולי 1969 (א"צ 3-12/69).

27 שם. לפי הסיכום של המחלקה להיסטוריה, הופלו בקרבות אוויר רק שלושה מטוסים מצריים. מטוס רביעי הופל מטיל הוק מצרי (**בטי"ש 69/70**). פירוט חלק מפעולות חיל האוויר באותו יום ראו: זאב שיף, **כנפיים מעל סואץ, סיפורו של חיל האוויר במלחמת ההתשה**, שקמונה, 1970, עמ' 47-50. פירוט מבצע "בוקסר 1", ראו: שלום, **רוח רפאים מעל קהיר**, עמ' 337-352.

מספר החיילים המצרים שנהרגו הוערך בכמאה.²⁸ כך החלה התקופה של תקיפות חיל האוויר על מטרות בקו התעלה.

ערב תחילתו של מבצע "בוקסר", בליל 19-20 ביולי פשט כוח משייטת 13, מתוגבר בחיילים מסיירת מטכ"ל, במבצע "בולמוס 6" על האי גרין. הפשיטה נועדה להרוג את החיילים המצרים ולפוצץ את המבנים ואת התותחים שבו. בפעולה זו נהרגו שישה מלוחמי צה"ל ו-11 נפצעו. מספר החיילים המצרים שנהרגו הוערך ב-25-35. מרבית העמדות, מרבית התותחים, ובהם תותחי נ"מ, והמכ"ם נהרסו, וחלק אחד של המבצר נהרס.²⁹

דרך פעולה נוספת שננקטה בהמשך הייתה פשיטה משורינת: הוחלט לפעול בכוח משוריין בכלי רכב שלל - שישה טנקי טיראן ושלושה נגמ"שים בי-טי-אר. הכוח הונחת בנט"קים (נחתות טנקים) בצפון מפרץ סואץ, והוטל עליו להשמיד את כוחות האויב ומתקניו בגזרה שאורכה כ-80 ק"מ. היעדים העיקריים שלו היו שני מחנות שבהם היו מכ"מים. הכוח ביצע את משימתו בפשיטה שנמשכה כ-12 שעות, שבמהלכן לא הזרימו המצרים כל כוחות לאזור, השמיד את המכ"מים וכן כ-70 כלי רכב ו-22 עמודי טלפון. במהלך המבצע נהרג טייס ונפצע קצין. מספר ההרוגים המצרים הוערך ביותר ממאה.³⁰

צה"ל העצים את פעילותו, אך ההתנכלויות של צבא מצרים נמשכו. ב-24 בספטמבר כינס שר הביטחון דיון במדיניות הפעולה בחזית המצרית. הוא הציב בפני הפורום את השאלה, האם העצמה (אינטנסיפיקציה) נוספת של הפעילות ההתקפית של צה"ל, שהוסלמה לאחרונה, יש בה כדי להכות את צבא מצרים במידה שתביא אותו לשמור על הפסקת האש? אם התשובה לכך שלילית - מה מידת העצימות שנכון לפעול בה לאורך זמן. השאלה הבסיסית היא: לאיזה מצב ניתן להגיע בחזית זו.

כרקע לדיון הציג אלוף פיקוד הדרום את תמונת המצב: בגזרה הצפונית שורר שקט, במרכזית - שקט למחצה, והגזרה הפעילה היא הגזרה

28 דברי ראש אמ"ן, דיון מטכ"ל, 21 ביולי 1969; דיון מטכ"ל 31/69, 28 ביולי 1969 (א"צ 12/69-3).

29 דברי ראש אמ"ן, שם, עמ' 2.

30 שם (דברי ראש אמ"ן ומפקד גיסות השריון אברהם אדן). בישיבה שבועית בלשכת שר הביטחון, שנערכה ב-19 בספטמבר, אמר הרמטכ"ל כי במבצע נהרגו לפחות 200 איש, מהם שני סובייטים (ישיבה שבועית, לשכת שר הביטחון, הקריה, 19.9.69; א"צ 281/2010-67).

הדרומית, שבה סופג כל מוצב כמה פגזים בכל יום. עיקר האש מכוונת למוצבים שבהם עובדים טרקטורים. צבא מצרים יורה כדי להפריע לעבודות ולפגוע בתנועה ובכל חייל הנחשף ליורים. אשר לחדירות לשטח שבידי ישראל: מתחילת מבצע "בוקסר" עד 18 בספטמבר היו חדירות בקצב של אחת עד שתיים לשבוע, כולן בגזרה המרכזית, בין "החוה הסינית" לפירדן בלבד. מ-19 בספטמבר התרבו החדירות, והן אירעו בכל הגזרות. החדירות הן למיקוש ולהצבת מארבים. לשאלת שר הביטחון, באיזו מידה פעילות חיל האוויר רלוונטית לכך, השיב גביש, שיש להבחין בהקשר זה בין הגזרה הצפונית - מקנטרה וצפונה - לבין התחום שמקנטרה ודרומה. בגזרה הצפונית פעל חיל האוויר בעצימות גבוהה: הכוחות המצריים שם ספגו אבדות כבדות, ותעלת המים נפרצה, כך שלא היו להם מי שתייה, ועמדותיהם הוצפו. בשל כך לא הייתה זה חודשים כל פעילות של הכוחות המצריים בגזרה זו, ואפילו חמשת גדודי הארטילריה המרוכזים בקנטרה לא הפגיו. בגזרה שממש דרומה הופעל חיל האוויר ספורדית. בגזרה זו יש לכוחות המצריים עומק, יש להם דרכי גישה, ארטילריה ומים, והם פועלים נגד כוחות צה"ל.

שר הביטחון הסביר שיש שלוש דרכים להשפיע על פעילות הצבא המצרי: האחת - השפעה על ממשלת מצרים בפעולות כגון "רביב" או החשכת קהיר; השנייה - הפעלת חיל האוויר; השלישית - פעולות כגון התבצרות להפחתת הנפגעים של צה"ל מהפגזות ומחדירות.

ראש אג"ם טען שאין ספק כי הפעלת חיל האוויר שינתה את המצב בחזית התעלה. הוא הביע את צערן על כך שאי-אפשר להפעיל את החיל בעצימות גבוהה יותר: יש להיזהר בהפעלת המטוסים בשל מספרם הקטן; יש בחיל האוויר 46 מטוסי מיראז', ונראה לו שמטוסי הפנטום יבואו לביטוי של ממש רק בעוד כחצי שנה. השאלה היא אילו מטרות לתקוף מהאוויר; לדעתו, יש להמשיך לתקוף מטרות בקו הקדמי, ואפשר לשקול תקיפת מטרות עמוקות במעט, כגון כלי רכב הנעים בצירים ממפרץ סואץ או בצירים בעומק 25-30 ק"מ. הוא אינו ממליץ לתקוף מטרות בקהיר ומטרות חשמל ודלק בטרם יהיו בחיל האוויר לפחות 25 מטוסי פנטום. תנאי זה חיוני, בהנחה שבתגובה לתקיפות אלו יופעלו מטוסים מצריים. בחודשיים האחרונים איבד חיל האוויר חמישה מטוסים - שני מטוסי סקייהוק ושלושה מיראז' - שני טייסים נשבו, ואחד נהרג. ראש אג"ם המליץ לנצל את הַעֵל (אפקט) של פעילות חיל האוויר לפשיטות נוספות נוסח "רביב" -

מפקד גיסות השריון מתכנן מהלך כזה מדרום לערדקה. אשר לחדירות של כוחות מצריים: אין להשיב עליהן במיקושים מעבר לתעלה. הקו הקדמי המצרי צפוף והסיכוי להיתקל שם גדול; אין טעם להטמין מוקשים מעטים מדי פעם, ואי אפשר להטמין מוקשים רבים. התשובה עשויה להיות מהלך קרקעי בגזרה הצפונית; אם לא מבצע "תן" מלא - כלומר כיבוש פורט פואד ופורט סעיד - יש לנצל את העליונות האווירית של צה"ל בגזרה זו ולתקוף לפחות את המוצבים המצריים שמול "טמפו" ו"פליקן". הוא ציין כי לאדן רעיון לצלוח באגם המר בכוח של נגמ"שי בי-טי-אר, אך לו עצמו נראית יותר תפיסה של אחד משני המוצבים הללו.

אלוף פיקוד הדרום ישעיהו גביש העיר שגם במצב הרגוע יחסית יש לצה"ל 10-15 הרוגים בממוצע בחודש ו-70-80 פצועים. צה"ל מחפש דרך להפסקת אש. שני גורמים משפיעים על אי-השקט: הנהגת מצרים והחיילים בקו. הניסיון הוכיח, שכאשר הכוחות המצריים סופגים מכות קשות - נפסק הירי; כך קרה בגזרה הצפונית. אמנם לחץ חזק בגזרות האחרות לא יביא להפסקת אש, אך יפחית את הפעילות. ההשפעה הרבה יותר היא של נותני הפקודות בקהיר, ויש לנקוט פעולות שיביאו אותם להורות על הפסקת הירי. כך למשל, מבצע "רביב" היה מכה קשה להנהגת מצרים. כדי להשפיע עליה, בד בבד עם המשך הפעילות בחזית, יש "לקרב את המכה אל קהיר גם באוויר וגם בפעולות יבשה": לתקוף מטרות רגישות - בסיסי חיל האוויר, יחידות צבא, מחנות ושיירות בעומק, ליד קהיר. אולי לא לעשות זאת עתה, אלא בעוד כחצי שנה. הדבר יחייב את חיל האוויר המצרי להתערב, וכך יוכה גם הוא. בכל מקרה, על תקיפות חיל האוויר להיות מסיביות יותר; יש להגדיל את הכוח התוקף ולתקוף גם בלילות.

הרמטכ"ל טען, כי שתיים מההצעות - כיבוש מוצבים בחזית ותקיפת מטרות אזוריות בעומק מצרים - הן בבחינת התשה עצמית לצה"ל. דרך הפעולה הראשונה לא תתרום דבר להפסקת הירי, ודרך הפעולה השנייה לא תביא לנפילת נאצר. אם המצרים יעברו עליהן בשתיקה - מה טוב, אך אם יגיבו, ייצא שכרו של צה"ל בהפסדו - הם עלולים לתקוף בתגובה מטרות אזוריות, דבר שיאלץ את צה"ל להגיב בחריפות. בסד"כ הקיים - 48 מטוסי מיראז' - אין לצה"ל תשובה הולמת לשאלה "מה הלאה?". המצב יהיה אולי שונה בעוד תשעה חודשים, כאשר לצה"ל יהיו 40-50 מטוסי פנטום וקרוב ל-100 מטוסי סקייהוק.

בסיכום הדיון נגע שר הביטחון בכמה עניינים: אחד המרכיבים במבצע "רביב", שגרם לזעזוע של נאצר, היה העובדה שעשר שעות אחרי תחילתו עדיין לא ידעה הנהגת מצרים על עצם התרחשותו. הדבר הביאו לאבד אמון בצבא ולהדיח את הרמטכ"ל. בתגובה להצעות של האלופים ויצמן ואדן, הזהיר שר הביטחון שעל צה"ל להימנע מלכבוש שטחים שמהם יהיה עליו לסגת, שכן המצרים יוכלו לטעון כי הם הדפו את כוחות צה"ל. אחד ממרכיבי ההצלחה של מבצע "רביב" היה העובדה שצה"ל פרסם זאת רק אחרי שהכוחות המבצעים חזרו לשטח ישראל. על ישראל לשקול האם לנקוט מהלכים מסוימים או להימנע מהם גם מתוך ראיית האינטרס של ארצות-הברית כבעלת ברית; יש, למשל, לברר האם מעניינה לפגוע בנאצר או אף להביא לנפילתו, האם היא מעוניינת שצה"ל יחשיך את קהיר או יפשוט פשיטות משוריינות.³¹

לקראת סוף 1969 ניכרו הבדלי גישה בין שר הביטחון לבין הרמטכ"ל באשר לעיתוןן של פעולות שונות במסגרת "התוכנית הגדולה" להתמודדות עם המשך המלחמה.

בדיון ב-7 בנובמבר התעניין השר מתי יהיה צה"ל מוכן ל"גראנד פלאן" ("התוכנית הגדולה"). הרמטכ"ל הסביר שהיא כוללת ארבעה מהלכים: פגיעה במפציצים, ניתוק קו חשמל ופגיעה בתחנות כוח להחשכת קהיר, פשיטה משוריינת לערדקה תוך אפשרות להמשיך עד קנא, והשמדת הצי המצרי בים סוף, שהפעלתה תלויה בהחלטה עקרונית. שר הביטחון אמר כי הפעולה שנראית לו המתאימה ביותר היא החשכת קהיר, משום ש"קראתי בעיתון שנאצר נשמע [בנאומו כמה ימים קודם לכן] חלש ורועד, דיבר רק 40 רגע, הכול בוודאי מה'בומים'". מבחינת חיל האוויר, צפוי שיתאפשר לבצע את המהלכים בערך במארס-אפריל 1970. השר הבהיר: "אותי כרגע, מבחינת הבירורים עם הממשלה, מעניינים רק דברים שאפשר לעשות תוך שישה שבועות עד חודשיים". הרמטכ"ל הסביר שההבדל בין ינואר למארס הוא במטוסי הפנטום, הצפויים להגיע אחרי ינואר: מפקד חיל האוויר טוען שבמטוסים הקיימים קשה יותר לפגוע בשדות התעופה שבהם שוהים המפציצים ובמטרות בקהיר. שר הביטחון הסביר שמבחינתו התנאי המדיני למהלכים אלה הוא שארצות הברית לא

31 **התייעצות בעניין המדיניות ליד התעלה**, לשכת שר הביטחון, הקריה, 24.9.1969 (א"צ 67-281/2010).

תנקוט בעקבותיהם סנקציות נגד ישראל; למשל, הפסקת אספקת מטוסי הפנטום. ראש הממשלה והשגריר בושינגטון אכן טוענים "שהאמריקאים לא יבכו אם נעשה פעולות כאלו", אך אין ודאות שמצב זה יישאר בעינו בעוד כמה חודשים; אפשר שאז יגישו ארצות הברית וברית המועצות הצעה מוסכמת, ואם ישראל תשיב עליה בשלילה - האמריקאים יטילו עליה סנקציות. לפיכך השאלה היא מה יכול צה"ל לעשות עד לינואר. הרמטכ"ל טען: "עם 47 'מיראג'ים' ו-10 'פנטומים' להתחיל 'חרקה' כזאת אני לא רוצה". בדצמבר יהיו מטוסי הפנטום ללא טילים, וגם ללא מספיק טייסים; יהיו אז רק חמישה טייסים, שכן הקורס הראשון עתיד להסתיים באפריל. ראש אג"ם טען, לעומת זאת, שחשוב לתקוף מוקדם ככל האפשר את שדות התעופה שבהם נמצאים המפציצים: ה"אור" בעניין זה נדלק לו, לדבריו, עם הפצצת מטוסי איליושין את ההיאחזות נח"ל ים. ככל שתתעכב תקיפתם, יקשה לתקוף אותם, שכן בינתיים נבנים דירים תת-קרקעיים. לפני חודשיים נטל צה"ל סיכון גדול כשהחליט להפעיל את המטוסים בחזית התעלה בטרם היו בידו מטוסי פנטום. לדעת הרמטכ"ל, אפשר לתקוף את שדות התעופה גם בסוגי המטוסים הקיימים.

שר הביטחון הסביר את השיקולים המדיניים אשר בשלהם הוא מחפש דרכים לפעול מוקדם ככל האפשר: מצבו המעורער של נאצר; ההערכה שבמצב הנוכחי ארצות הברית "לא תבכה" בשל פגיעה במצרים, אך דבר זה עשוי להשתנות; מזג האוויר החורפי, המגביל את הפעילות בחזית הסורית; החזית המזרחית "מבחינה אופרטיבית-ארגונית היא עוד ברווז שלא יודע לשחות"; מעניינה של ישראל להרתיע את לבנון ואת ירדן מלהיכנס למלחמה, ומכה למצרים תתרום לכך רבות. הרמטכ"ל השיב, כי פשיטה בנוסח שעליו מדובר תהיה כרוכה, בניגוד למבצע "רביב", בנפגעים, והוסיף שייבדקו האפשרויות להקדים את המהלכים השונים.³²

בדיון אופרטיבי בראשות שר הביטחון שנערך ב-28 בנובמבר הסב הרמטכ"ל את תשומת ליבו של הפורום לכך שצבא מצרים מגיב בכלים ובאמצעים דומים לכל שימוש של צה"ל: על הפעלת מטוסים הגיב בהפעלת מטוסים, על הפעלת מסוקים - בהפעלת מסוקים, על הטבעת ספינות - בניסיונות הטבעה. נוכח זאת, יש להניח שאם צה"ל ינקוט דרך חדשה - ינקוט אותה גם צבא מצרים בתגובה. צה"ל מעריך שבחודש דצמבר יוכל

32 **ישיבה שבועית**, לשכת שר הביטחון, הקריה, 7.11.1969 (א"צ 68-291/2010).

לנקוט מהלכים בעלי ערך רבמאלו שנקט עד כה. לשאלת שר הביטחון, השיב הרמטכ"ל שבסד"כ חיל האוויר יש 15 מטוסי פנטום, ב-2 בדצמבר צפויים להגיע ארבעה נוספים, ובכל תחילת חודש עוד ארבעה; אך אין זה נתון מכריע, שכן יש רק שמונה-תשעה צוותים להטסתם. הוא המליץ להתארגן לשורה של מבצעים "רציניים", שמטרתם לערער ולהחליש את מצרים. לדעתו, אין להגדיר את המטרה כהפלת נאצר, אך לא מן הנמנע ששורת מבצעים זו תביא לכך. הפעולה הראשונה - תקיפת שישה-שבעה שדות תעופה שבהם המפציצים ומטוסי הסוחוי; ההערכה היא שאם התקיפה תהיה בשבועות הקרובים, עלול חיל האוויר לאבד שלושה-ארבעה מטוסים; אם באפריל, שאז יהיו יותר מטוסי פנטום - יאבד החיל מטוס או שניים. הפעולה השנייה - השמדת תחנות הכוח של מצרים; ההערכה היא שלא תהיה כרוכה באבדות. הפעולה השלישית - השמדה מהאוויר של הצי המצרי בים סוף. את שלוש הפעולות הללו אפשר לעשות בדצמבר. מהלך אפשרי לעוד שלושה-ארבעה חודשים הוא פשיטה משורינת גדולה יותר מאשר "רביב" - לערדקה, עם אפשרות להגיע לקנא. מהלך נוסף - פשיטה במסוקים על אתרים ממערב לאלכסנדריה. הכוונה לרכז את הפעולות הללו לטווח זמן של כעשרה ימים ולהכות מכה אחר מכה, תוך אפשרות להקדים לכך "בומים" על-קוליים מעל קהיר למשך כמה ימים. ההערכה היא שסדרת פעולות זו לא תביא את ברית המועצות "לאיזה מהלכים בלתי רצויים ממשיים". תגובת האמריקאים אינה ידועה, אך אפשר "שהם לא יסיקו מזה מסקנות שליליות". סביר להניח שמצרים תרצה להגיב בתקיפת מטרות אזרחיות, אך אם אכן יושמדו המפציצים ומטוסי הסוחוי, הרי ש"זה דבר שלא צריך להדאיג אותנו".

בתגובתו לדברי הרמטכ"ל, הדגיש שר הביטחון שני מרכיבים: ריכוז הפעולות, והמועד. לדעתו, בריכוז הפעולות טמונות כמה סכנות: האחת, הדבר יעלה בקרב גורמים חיצוניים תהייה שמא בכוונת ישראל לצאת למלחמה רבתי נגד מצרים. ארצות הברית מגלה אמנם אהדה לפעולות צה"ל, אך לא נראה שתראה בעין יפה סדרה כזאת של פעולות; סכנה נוספת - חלק מהפעולות ייכשלו, ואז תעלה השאלה בציבור בארץ מה בעצם רוצה ממשלת ישראל. התשובה, כדברי שר הביטחון: "אנחנו רוצים להיות מסוגלים להחזיק בקוים האלה; או שהערבים ישלימו איתם או יסכימו לשבת ליד שולחן הדיונים; אין לנו עניין במעבר התעלה". לדעתו, עדיף לפרוס את שורת המהלכים על פני תקופה ארוכה יותר. אשר לעיתוי,

אם אכן הכוונה להוציא סדרת פעולות זו לפועל באפריל, הרי שהממשלה לא תאשר זאת עתה; היא תיתן דעתה רק לפעולות המתוכננות לטווח הזמן הקצר. פעולות המתוכננות לאפריל, תבוא שעתן לעלות לאישור הממשלה במאסר. חיוני לנקוט מהלכים התקפיים כבר בדצמבר. לגורמים שמנה בהקשר זה בדיון ב-7 בנובמבר, הוסיף שר הביטחון את השפעתה של מכה למצרים על ערביי ישראל, שפשה בקרבם גל לאומני.

הרמטכ"ל השיב שאינו ממליץ להנחית מכות מהאוויר בדצמבר, אם על תחנות כוח ואם על שדות תעופה, בגלל הסד"כ של חיל האוויר: היום יש בחיל 46-47 מטוסי מיראז' ושמונה תשעה מטוסי פנטום - חלקם יצטרכו ליטול חלק בתקיפה, ואפשר שכמה מהם יופלו, וישארו אך מטוסים מעטים ליירוט מטוסי אויב, אם מצרים תחליט להגיב. באפריל יהיה המצב טוב יותר - אז יהיו כבר 16-18 צוותי פנטום. שיקול נוסף הוא מזג האוויר בדצמבר, העלול להגביל את הפעילות האווירית.

על כך הגיב שר הביטחון, שלנוכח האפשרות שצבא מצרים יגיב על תקיפה של שדות תעופה בתקיפת יעדים בישראל - כדאי להימנע מלתקוף אותם בדצמבר, אך נכון לתקוף שתיים משלוש תחנות הכוח בקהיר - שעל תקיפתן לא צפויה תגובה כזאת. ראש אג"ם טען כי לתקיפת תחנות הכוח חיוני להקדים תקיפת מפציצים, כדי למנוע מצבא מצרים יכולת תגובה. על כך השיב השר כי אין ודאות שבתקיפה כזאת יושמדו כל המפציצים, מה גם שבתוך ימים יכולה מצרים לקבל מפציצים אחרים.

הרמטכ"ל הוסיף עוד שיקולים לפעולות היזומות: אבדות, ורווח מול הפסד. כאשר הוחלט להכניס את חיל האוויר לפעולה בקו היה ברור שיהיה לכך מחיר, אולם הוערך שצבא מצרים יגיב אך בפעולות מוגבלות, ולכן הדבר כדאי. שיקול זה הוכח כנכון. יש להניח שמצרים תגיב על הפצצת שדות תעופה בניסיון לתקוף שדות תעופה בישראל, אך לנוכח סד"כ חיל האוויר עלול הדבר לעלות ביוקר. לפיכך נראה לשר הביטחון להסתפק בדצמבר בתקיפה של תחנות כוח, אלא שייתכן כי צבא מצרים יגיב על כך בניסיון להפציץ יעדים כמו נמל אשדוד או חוות מכלים של נפט באשדוד או באילת. אם תגובה זו תעלה יפה, הרי שיהיה זה מחיר יקר מדי. הרמטכ"ל הסכים כי מהסיבות שהזכיר שר הביטחון, ומסיבות נוספות, חיוני לעשות מעשה חריג בדצמבר. מששלל את האפשרויות שלעיל, נותרו שתי דרכי פעולה אפשריות: פשיטה במסוקים על שדה התעופה במרסא מטרור או על

מטרה אחרת באזור, או השמדת הצי המצרי בים סוף באמצעות שייטת 13. שתי פעולות חלופיות אלו יוכנו להוצאתן לפועל בעוד כשלושה שבועות.³³

ב-24 בדצמבר נערך דיון נוסף בלשכת שר הביטחון בעניין אפשרויות הפעולה בחזית המצרית. הרמטכ"ל הזכיר שבדיון הקודם "הגענו רק לקצה הנושא", ומאז ערכה צמרת צה"ל דיון נוסף בנושא. בעוד שלושה-ארבעה שבועות יהיה אפשר "להיכנס לסדרת פעולות, בעיקר אוויריות, במישור חדש". זאת, בנוסף להמשך הפעילות במתכונת הקיימת; כלומר הפצצות למניעת שיקום מערך הטילים המצרי לאורך התעלה. הודות להגדלת מלאי הפצצות התאפשר, החל בחודש דצמבר, להגדיל פי ארבעה את מספר הפצצות שהוטלו - 3,000 פצצות לחודש במקום 600-800 עד אז. לכך מתווספות פשיטות קטנות בקצב של שלוש-ארבע פעולות בלילה. אם יוחלט על כך וייעשו ההכנות הנדרשות, יתאפשר בעוד שלושה-ארבעה שבועות לתקוף את המפציצים וחלק ממטוסי הסוחוי, תחנות כוח שתקיפתן תפגע קשות באספקת החשמל לקהיר, ואת הצי המצרי במפרץ סואץ. נבדקות אפשרויות לפגוע במטרות כלכליות נוספות, כגון מטרות דלק. כמו כן יתאפשרו אז פשיטה בכלים אמפיביים באגם המר והנחתה של כוח שריון בן כ-20 טנקים במפרץ סואץ. במועד זה יהיו בחיל האוויר עשרה צוותי פנטום בלבד, ולפיכך יוטל רוב העול של התקיפות על מטוסי הסקייהוק ועל המטוסים הצרפתיים.

נוסף לאלו, המשיך הרמטכ"ל, אפשרויות עוד שתי דרכי פעולה, שהוא טרם גיבש דעתו אם להמליץ עליהן; האחת: תקיפת מטרות צבאיות עמוקות יותר, כגון השורה השנייה של טילי האס-2 ומחנות. ייתכן שלעצם הפעילות בעומק תהיה השפעה של ממש, אך ברור שתהיה כרוכה באובדן מטוסים ותיעשה על חשבון המאמץ למנוע הקמת מערך טילים בקו הראשון. האפשרות השנייה: תקיפת מפציצים, יעדים כלכליים והצי במפרץ סואץ.

אם יוחלט לדחות פעולות אלו לאפריל, יהיו אז בחיל האוויר כ-30 צוותי פנטום, ובסך הכול 75 מטוסי יירוט; מזג האוויר יהיה יציב יותר, ויתאפשר להוסיף שתי פעולות יבשתיות, ובהן פשיטה מונחתת גדולה - בתנאי שיגיעו עד אז נט"קים נוספים. יש לדון אם לרכז את הפעולות הללו

33 **דיון אופרטיבי**, לשכת שר הביטחון, הקריה, 28.11.69 (א"צ, שם).

או לפזרן על פני תקופה ארוכה, ומתי לעשותן - בעוד שלושה שבועות או בעוד שלושה חודשים. הרמטכ"ל המליץ לרכז את הפעולות בטווח זמן של שבוע-שבועיים, במרווחים של יומיים-שלושה זו מזו; כך יושג, לדעתו, היעל המיטבי. מהסיבות שמנה, הוא מעדיף להוציאן לפועל באפריל, אך אם יש סיבות ברורות להקדימן - הדבר אפשרי. אם יוחלט לעשותן באפריל, אפשר להגביר עד אז את הלחץ האווירי בקו התעלה על ידי הפצצות בפצצות רבות יותר, לפגוע ביעדי נפט ומים; ואפשר לתקוף מטרות, כגון סוללות טילים ומחנות בעומק רב יותר ולהמשיך בפשיטות. הרמטכ"ל הוסיף שביום הקודם העלה עוזר ראש אמ"ן, אלי זעירא, רעיון נוסף: להשתלט על האי שדואן ולהחזיק בו.

שר הביטחון גרס כי העדיפות הראשונה במעלה צריכה להינתן לגזרת התעלה עד לעומק 20 ק"מ, לעשות כל שאפשר כדי להקל על כוחות צה"ל היושבים לגדותיה להחזיק בה. כך למשל, תקיפת סוללות הטילים בקו השני היא בעדיפות משנית; לו היה צה"ל "הולך לקהיר", אפשר שהיה הדבר חשוב מאוד, אך במצב הנוכחי העדיפות הראשונה במעלה צריכה להינתן למניעת הקמת סוללות כאלו בקו הראשון. העדיפות השנייה צריכה להינתן ל"זעזוע קהיר" - לאו דווקא להפלת נאצר. אין כוונתו של השר לפגיעה בקהיר עצמה, ולא לפעולות מרוכזות, אלא לפגיעה בתחנות הכוח שבפרוורי הבירה המצרית. יש להימנע משלושה דברים: פגיעה ברוסים, פגיעה ביעדים כלכליים ובקהיר עצמה וסדרה של פעולות - דבר העלול לעורר חשש שבכוונת ישראל לצאת למלחמה כללית. אפשר שההנחה כי "אמריקה לא תבכה אם ניתן מכות טובות למצרים" עדיין תקפה, אך אפשר שמצב זה ישתנה בחודשים הקרובים. הוא ייחס חשיבות רבה לפעולה במועד מוקדם ככל האפשר; בין היתר, מחשש שבאפריל עלולות להיות מגבלות מדיניות על אפשרויות הפעולה.³⁴

הפצצות העומק - ינואר-אפריל 1970

ב-7 בינואר 1970 החל שלב חדש במלחמה - הפצצות חיל האוויר בעומק מצרים. לפי מקור גלוי, הדיון הראשון בדרג המדיני בעניין ההפצצות בעומק נערך בוועדת השרים לענייני ביטחון ב-14 בדצמבר 1969. סגן

34 דיון אופרטיבי, לשכת שר הביטחון, הקריה, 24.12.69, (א"צ 69-281/2010).

ראש הממשלה יגאל אלון, שניהל את הישיבה, ביקש משר הביטחון ומהרמטכ"ל לבחון את האפשרות לפגוע בהפצצות אוויר במטרות קרובות יותר לקהיר ולא לכסנדריה, מטרות כלכליות כגון מפעלי הפלדה בחילואן ובסיס הטילים בעורף הדלתא של הנילוס. שר הביטחון השיב כי זה "לכבר דן בעניין, ובינתיים לא קיבל "אור ירוק" למוטט את משטרו של נאצר.³⁵

בדיון השני בפורום זה, ב-25 בדצמבר, הציג הרמטכ"ל את המטרות של הפצצות העומק: זה"ל היה רוצה לצאת מהקיפאון, למנוע מלחמה או צליחה ולהשיג שקט באזור התעלה. על ידי העמקת הפעילות האווירית והרחבתה, בעיקר לעבר מטרות צבאיות בעומק מצרים, יביא זה"ל את הרגשת המלחמה קרוב יותר לציבור המצרי. הרמטכ"ל גם העלה אפשרות לפגוע בכמה תחנות כוח ולצמצם במידה ניכרת את אספקת החשמל.³⁶

בדיונים בין שר הביטחון לרמטכ"ל נדונו, כמתואר לעיל, היתרונות והחסרונות של הוצאתן לפועל של התוכניות ההתקפיות בתוך שבועיים-שלושה, לעומת החסרונות והיתרונות של עשיית הדבר באפריל. הרמטכ"ל העלה עניין זה גם בישיבה זו של ועדת החוץ והביטחון של הכנסת: לנוכח הגידול הצפוי בסד"כ חיל האוויר, אמר, התגבשה במטכ"ל תוכנית לצאת באביב לפעולה מרוכזת ומשולבת, שפירט את מרכיביה. עם זאת, אם לפי ההערכה המדינית אין להמתין עד אפריל, הוא יוכל לעשות זאת גם לפני כן.³⁷

ב-1 בינואר 1970 קיבלה ועדת השרים לענייני ביטחון את ההחלטה באה:

- א. לאשר פעולה בעלת היקף חסורג מהרגיל בגזרה המצרית;
- ב. להטיל על המטכ"ל להכין תוכנית לפעולה נגד תחנות כוח ליד קהיר; הפעולה תיערך בסוף ינואר.
- ג. תוכנית הפעולה ועיתויה יובאו לאישור ועדת השרים.³⁸

ב-5 בינואר 1970 ציין הרמטכ"ל בפני שר הביטחון שחיל האוויר מציע לתקוף במטוסי פנטום וסקיייהוק שלושה מחנות בעומק מצרים, כ-20 ק"מ

35 דימה אדמסקי, **מבצע קוקז - ההתערבות הסובייטית וההפתעה הישראלית במלחמת ההתשה**, מערכות, 2006, עמ' 63 (אדמסקי מפנה למסמך של ועדת השרים באוסף הפרטי שלו).

36 שם.

37 שם, עמ' 67. על שיקולי הממשלה בעניין הפצצות העומק, ראו: עמ' 61-75.

38 לשכת שר הביטחון, **פעילות בגזרה המצרית**, 5 בינואר 1970 (א"צ 167-756/1972).

מקהיר. הוא פירט את אופי המחנות והוסיף כי אפשר לעשות זאת בעוד יומיים. בר־לב צידד בפעולה, בעיקר כדי לבחון את תגובת מצרים, ושר הביטחון הוסיף: "נראה גם מה התגובות של האמריקאים". השר תמך בכך והוסיף שיהיה צורך להעלות זאת לאישור ראש הממשלה.³⁹

ביום המחרת, 6 בינואר, החליטה ועדת השרים לענייני ביטחון "לאשר הצעת שר הביטחון לתקוף מהאוויר מחנות צבאיים מצריים בדעשור, אינשאס ואבר־חמד".⁴⁰

הפעולה הראשונה במבצע, שקיבל את השם "פריחה", כוונה לשלושת היעדים הללו: בסיס הדרכה של טילי אס־איי-2 בדהשור, בסיס תל אל־כביר ובסיס קומנדו באינשאס. בכל התקיפות היו פגיעות טובות. בד בבד עם תקיפת המטרות בעומק תקפו מטוסי חיל האוויר גם שתי מטרות בחזית: סוללת תותחים ליד העיר סואץ וסוללת מרגמות ליד קנטרה, וגם בהן היו פגיעות טובות.⁴¹ ראש אמ"ן ציין שלצבא מצרים אין תשובה לשיטת התקיפה של חיל האוויר; גם טילי אס־איי-2 ואפילו טילי אס־איי-3 לא יועילו נגדה; גם יירוט המטוסים התוקפים לא יועיל. "נוצר מצב שהם יבואו לרוסים ויגידו: 'תראו, זה הנשק שלכם, זה המטוסים שלכם, זה האימון שלכם, מה אתם עושים?' מה הרוסים יכולים לעשות? נניח שישומו טייסים רוסיים במטוסים - זה גם לא יענה". המענה היעיל היחיד הוא לתקוף את מטוסי חיל האוויר בבסיסהם.⁴² בעקבות הפעולה הראשונה, באו תקיפות נוספות של יעדים בעומק.

הסלמה זו מצד ישראל הביאה לתגובה מסלימה בצד השני: הרחבת הפעילות הסובייטית והפעלת מומחים וטייסים סובייטים להגנה על מצרים.

ב־31 בינואר שיגר ראש ממשלת ברית המועצות אלכסיי קוסיגין שדר לנשיא ארצות הברית. בשדר טען קוסיגין, בין היתר, שישראל מתעלמת מהחלטות מועצת הביטחון ונוקטת מבצעים צבאיים נגד מדינות ערב,

39 פגישת הרמטכ"ל עם שר הביטחון - 5 ינואר 70, רישום: שלישי שר הביטחון, סא"ל אריה בראון (א"צ 70-281/2010).

40 לשכת שר הביטחון, הפעילות בגזרה המצרית וחיטפת השומר ממטולה, 8 בינואר 1970 (א"צ, שם).

41 בט"ש 69/70. פירוט ראו: שלום, רוח רפאים מעל קהיר, עמ' 608-614; שף, כנפיים מעל סואץ, עמ' 193-195.

42 דיון מטכ"ל 2/70, 12 בינואר 1970 (א"צ 5-12/1975).

כולל הפצצת שטחים מאוכלסים במצרים, וכי היא מפציצה לא רק מטרות צבאיות אלא גם אזרחיות. אלו הן "פעולות הרפתקניות" שנועדו לכפות על הערבים לקבל את תביעות ישראל. לעת עתה הערבים ממלאים את החלטות מועצת הביטחון ונמנעים מלהגיב בכוח. המשך מדיניותה של ישראל עלול להעמיק את הסכסוך, כי הערבים לא יסכימו לעולם שישראל לא תיסוג מהשטחים שכבשה מהם. לפעולותיה עלולות להיות תוצאות הרוות אסון לא רק לגבי האזור, אלא לגבי העולם כולו. ישראל נוהגת כפי שהיא נוהגת בשל ביטחונה בתמיכת ארצות הברית. יש להשתמש במנגנונים של שיחות ארבע המעצמות ושיחות שתי המעצמות כדי להביא לנסיגת ישראל מכל השטחים הערביים ולהגיע להסדר שלום.

באיגרת התשובה כתב הנשיא האמריקאי ניקסון, בין היתר, שארצו תמשיך לקדם שלום יציב בין הצדדים ולעודד שמירה קפדנית של החלטות האו"ם בדבר הפסקת אש על ידי כל הצדדים, ולא על ידי צד אחד בלבד. הוא אינו מקבל את פרשנות ברית המועצות לגבי הסיבות למצב במזרח התיכון; הניסיון להטיל את האחריות על צד אחד (ישראל) אינו מבוסס על עובדות, שכן שני הצדדים חזרו והפרו את הפסקת האש פעמים רבות. כבר ב-1969 הודיעה מצרים על מדיניות של אי-כיבוד הפסקת האש, ומאז היא פועלת בהתאם למדיניות זו. אם היא תודיע על הסכמתה להפסקת אש, יפיג הדבר את המתיחות ויסייע להגיע להסדר מדיני. לא תיתכן נסיגה ללא הסדר כולל בין הצדדים לגבי כל המרכיבים. ארצות הברית, נכתב באיגרת, תומכת בהגבלת משלוחי הנשק למדינות המזרח התיכון, וברית המועצות דחתה את הצעתה זו באופן חוזר ונשנה.⁴³

ראש אמ"ן ציין ששיגור השדר של קוסיגין היה על רקע שורת אירועים: תקיפות צה"ל במצרים, ביקור נאצר במוסקבה בסוף ינואר, הודעת נשיא ארצות הברית שיודיע בתוך חודש על החלטתו בעניין אספקת מטוסים לישראל, והצעת מזכיר המדינה ויליאם רוג'רס להסדר מדיני. ברית המועצות הקשיחה את עמדתה בעקבות הצעת רוג'רס בעיקר מחשש שמצרים תמצא מסילות לארצות הברית. אשר לה, תקיפות צה"ל בעומק מצרים מחזקות את מעמדה אל מול ברית המועצות. לפיכך היא אמנם לא עודדה במפורש את ישראל לעשותן, אך בפועל היא מספקת לה פצצות,

43 משגרירות ישראל בווינגטון למשרד החוץ, 041300 בפברואר 1970 (ארכיון המדינה, 7412/5-א).

תוך הסתייגות שלא להטילן במקומות לא נוחים, כגון רובע מעדי בקהיר, שלידו יש בית ספר שבו לומדים ילדים אמריקאים. השדר של קוסיגין נועד לאיים על ישראל ועל ארצות הברית ולהפגין בפני מצרים כי ברית המועצות פועלת לטובתה. בשדר נכתב, בין היתר, כי אם ישראל לא תחדל ממעשיה, תעמיד ברית המועצות לרשות מצרים אמצעים.⁴⁴

צה"ל המשיך בהתקפות העומק, ובמהלך תקיפה ב-9 בפברואר הופצו בטעות מפעל מתכת באבו זעבל, וכ-70 מעובדיו נהרגו.⁴⁵ בעקבות זאת החליטה הממשלה להימנע מהפצות ברדיוס של 20 ק"מ מסביב לקהיר, עד לדיון נוסף בתחילת חודש מארס.⁴⁶

בחודשים פברואר-מארס 1970 חלו כמה התפתחויות במרובע היחסים שבין ארצות הברית, ישראל, ברית המועצות ומצרים: באותה עת נערכו מגעים בין האמריקאים לישראל באשר לאספקת מטוסי פנטום, כאשר ברית המועצות ומצרים מנסות להשפיע עליהם להימנע מכך. מנגד, הגבירו הסובייטים את מעורבותם הפיזית במלחמת ההתשה, בספקם למצרים טיילי קרקע-אוויר מתקדמים מדגם אס-איי-3 ובהקצותם חיילים להפעלתם.

באמצע פברואר דיווח ראש אמ"ן שהתגלו מחפורות בצורת T בחמישה מקומות במרחק 25 ק"מ מתעלת סואץ, ואחת באזור אסואן. הוערך כי מדובר במחפורות לטיילי קרקע-אוויר,⁴⁷ וייתכן שנועדו לטיילי אס-איי-3. חיל האוויר תקף את חלקן.⁴⁸

בדיון מטכ"ל ב-23 בפברואר דיווח ראש אמ"ן, כי בדוח שמסר נשיא ארצות הברית לקונגרס צוין כי נדרשים 30 יום להחלטה על אספקת מטוסי פנטום לישראל, וכי לאמ"ן נודע שבביקורו בברית המועצות בסוף ינואר ביקש נאצר ממארחיו להגביר את מעורבותם במצרים, ובין היתר ביקש שטייסים רוסים יגיעו להגן עליה.⁴⁹

44 דיון מטכ"ל 9,7/70, בפברואר 1970.

45 דוח ברלב.

46 לשכת שר הביטחון, **המשך מדיניות ההפצות במצרים**, 18 בפברואר 1970 (א"צ 167-756/1972).

47 **דיון מטכ"ל 8/70**, 16 בפברואר 1970 (א"צ, שם).

48 **דיון מטכ"ל 10/70**, 2 במארס 1970 (א"צ, שם).

49 דיון מטכ"ל 9/70, 23 בפברואר 1970 (א"צ, שם); **דיון מטכ"ל 10/70, 2 במרס 1970**.

ב-23 במארס דיווח ראש אמ"ן בדיון מטכ"ל, כי אין ספק שיש במצרים סוללות טילי אס-איי-3, וכי הן מופעלות בידי רוסים. להערכתו, הטילים החלו להגיע בפברואר. אמ"ן זיהה לראשונה סימנים לטילים אלה ב-14 במארס, ולמחרת נודע לו שעשר סוללות, עם צוותים רוסיים, הגיעו למצרים. מאז התגלו סוללה באזור אלכסנדריה, סוללה בקהיר-מערב ומחפורות לסוללה באסואן. יש היגיון בכך שצוותים רוסיים הגיעו יחד עם הסוללות, שכן רק הם יודעים להפעילן. אמ"ן העריך שהחלטה בעניין התקבלה בביקורם של סגן הנשיא החדש אנואר סאדאת והרמטכ"ל פאוזי במוסקבה בדצמבר 1969, והביצוע זורז בביקור נאצר בברית המועצות בינואר 1970. חיזוק להערכה זו מצא במחפורות בצורת T שזוהו כבר בדצמבר.

אהרון יריב ניסה להסביר את המניעים האפשריים של ברית המועצות למהלך: כדי לדחות ככל האפשר את פתרון הסכסוך הישראלי-ערבי, יש ללחוץ על ארצות הברית ועל ישראל. הגורם המסכל את יעילותו של לחץ זה הוא פעילות חיל האוויר של צה"ל, המשבש את מלחמת ההתשה ויוצר מצבים קשים למצרים. לשם כך יש לנקוט שני מהלכים: לשפר את ההגנה האווירית במצרים ולמנוע מהאמריקאים לספק לישראל מטוסי פנטום, שנגדם קשה לפעול. במישור הראשון התברר שטייל אס-איי-2 אינם יעילים דיים, ומצרים מתקשה לעמוד בפני תקיפות חיל האוויר, לפיכך החליטה ברית המועצות ליטול על עצמה את הגנת העורף המצרית מפניהן.⁵⁰

באותו יום, 23 במארס, תמו 30 הימים שהקציבה ארצות הברית לבחינת אספקת המטוסים לישראל, ומזכיר המדינה הודיע לראש הממשלה כי הבקשה שהגישה ישראל בשנה שעברה, לקבל עוד 25 מטוסי פנטום ו-100 מטוסי סקייהוק, נבחנה בקפדנות ובאהדה בהתחשב במצב באזור ובמדיניותה של ארצות הברית לעשות ככל יכולתה להשיג שלום במזרח התיכון. למיטב שיפוט, בידי ישראל יש לעת עתה אמצעים מספיקים לצרכיה, והנשיא ניקסון הורה לבחון כל העת את המאזן הצבאי באזור. אם המצב יחייב זאת, תספק ארצות הברית לישראל מטוסים נוספים או מטוסים שיחליפו את אלה שתאבד. בהקשר זה, נכתב עוד בשדר, יש בידי ארצות הברית הוכחות שברית המועצות נקטה לאחורונה צעדים להגברת הגנתה של מצרים, בשגרה אליה טילי אס-איי-3 וצוותים רוסיים; ארצות

50 דיון מטכ"ל 13/70, 23 במרס 1970 (x, שם).

הברית תעקוב אחרי ההתפתחויות הללו מקרוב ותערוך, אם יהיה צורך בכך, הערכה מחודשת.⁵¹

ביום המחרת, 24 במארס, דנו שר הביטחון והרמטכ"ל במדיניות הפעולה כלפי טילי האס-איי-3. הרמטכ"ל הציע לתקוף ב-26 במארס סוללת טילים אס-איי-3 ממערב לקהיר. מטרת התקיפה: להמשיך ולשמור על יכולת הפעולה של צה"ל בעומק מצרים, נוסף לשמירת חופש הפעולה בחזית התעלה. היכולת לפעול בעומק חשובה לשיבוש הכנות מצד המצרים ולהמחשת ההרתעה: אם צבא מצרים יחוש שהעורף בטוח, עלול הדבר להביאו, לדברי בר-לב, "לנקוט בכל מיני חוצפות שלעת עתה הם לא מעיזים לנקוט בהם". לא ידוע מה כוונות הסובייטים: האם החליטו ליטול אחריות מלאה על הגנת שמי מצרים, במטוסים ובבקרה, או שמא הם נוקטים צעד שנועד לחפות על הפער שנוצר עקב היכולת המוגבלת יחסית של טילי האס-איי-2. עד כה לא הייתה כל הודעה, לא של ברית המועצות ולא של מצרים, בעניין זה. בתקיפת הסוללה רוצה צה"ל להשיג כמה דברים:

ההישג הראשון - להמחיש שעובדת קיומה של יחידה רוסית אינה מקנה למצרים כל חסינות. אם לא ייעשה הדבר, עלולה ברית המועצות להציב סוללות נוספות, למשל בקרבת קהיר, דבר שימנע אפשרות לתקוף באזור.

ההישג השני - להביא להסתפקות בהצבת טילים אלה בעורף ולא-י-הצבתם בחזית. מתברר שההחלטה על הכנסת טילים אלה התקבלה כבר בנובמבר 1969. צה"ל זיהה בצילומים מקריים בדצמבר (ראש אמ"ן אמר בהמשך: ב-16 בדצמבר) את מחפורות ה-T שנבנו בקרבת התעלה לקליטת הסוללות; כלומר הכוונה הייתה מראש להציבן גם בחזית התעלה. תקיפת הסוללה תביא אולי להימנעות מכך.

ההישג השלישי - לתקוף סוללה בודדת שלושה ימים אחרי הצבתה, בטרם הושלמו כל הצעדים להיערכותה.

ההישג הרביעי - חשוב לחוש את תגובותיהן של שתי מעצמות-העל לתקיפה; מוערך שברית המועצות לא תעשה דבר פיזית; חשוב לדעת האם תודיע שהסוללות מאוישות על ידי אנשיה ותציב אולטימטום להימנע מלתקוף אותן, או שתימנע מלומר דבר. לנוכח דברי ניקסון, קיסינג'ר

51 משגרירות ישראל בווינגטון למשרד החוץ, מס' 23, 23 במארס 1970 (ארכיון המדינה, 7412/5-א).

וסיסקו, סביר להניח שארצות הברית לא תגיב בחריפות על תקיפה כזו, "אבל אי אפשר לדעת". הרמטכ"ל הדגיש שברית המועצות לא הודיעה רשמית כי אנשיה מאיישים את הסוללות, וכי הנשיא ניקסון אמר לשגריר רבין: "Why don't you?".

שר הביטחון אמר שנכון לברר עם האמריקאים מה עמדתם בסוגיות השונות הנוגעות לעימות המצרי-ישראלי, ובתוך זה לתקיפת אנשי צוות רוסים, שכן נציגי ישראל שמעו מנציגי ארצות הברית דבר והיפוכו. בהודעה הרשמית של הנשיא ניקסון נאמר: "We have indication that the Russian have the air defense by introducing S.A. 3 with additional Russian persons". הוא הציג זאת כשינוי הגנתי ולא מהותי. כלומר אפשר שארצות הברית סבורה שברית המועצות ומצרים רשאיות להגן על שמי קהיר, ושישראל אינה יכולה לתבוע כי שמי קהיר לא יהיו מוגנים; יתר על כן, דווקא משום שאפשר כי יהיה עליה לתקוף צוותים רוסיים שיפעילו טילים אלה, נכון שישראל תקבע קו גיאוגרפי החיוני לה, שעד אליו לא תאפשר הצבת טילי אס-3 אף אם הדבר יהיה כרוך בתקיפת רוסים. אפשר שארצות הברית תגבה קו זה. הדבר החשוב ביותר, לדעת השר, בהקשר זה הוא העובדה שצה"ל הורס את מחפורות ה-T עוד בטרם הגיעו אליהן הרוסים. לדעתו, תביעה של ישראל לחופש טיסה מעל קהיר - תביעה המשתמעת מתקיפת הסוללה - היא מרחיקת לכת מדי.

מפקד חיל האוויר טען שהצעת השר בדבר קביעת קו אינה עומדת במבחן המציאות, שכן במקור הוחלט להביא טילי אס-3 למצרים בנובמבר, בתקופה שצה"ל תקף רק בחזית התעלה; כלומר הטילים נועדו להגן על החזית, ורק משנוצרה והחריפה בעיית העומק - הופנו להגנתו. כדי שחזית התעלה לא תחזור להיות החזית העיקרית - חייב צה"ל לתקוף בעומק. תקיפת הסוללה הבודדת ליד קהיר נועדה, בין היתר, להדגיש בפני מצרים וברית המועצות שאם לא ירצו הפסקת אש - חזית התעלה לא תהיה הבעיה היחידה שלהם. הימנעות מלתקוף סוללה זו עלולה ללמד אותם כי ביכולתם לפתור את הבעיה על ידי קידום סוללות המופעלות בידי רוסים.

עתה נגע שר הביטחון בעניינים שהעלה הרמטכ"ל: ברית המועצות אכן לא הודיעה דבר בעניין טילי האס-3, אך באיגרתו של הנשיא האמריקאי לראש ממשלת ישראל נכתב במפורש כי הוצבו במצרים סוללות טילים כאלה, מאוישות בידי רוסים; לפיכך אין ארצות הברית יכולה לטעון

שלא ידעה על כך. עניין שני: שאלתו של הנשיא ניקסון - "מדוע אינכם תוקפים?" - לא כוונה להתקפות העומק, אלא להתקפות בחזית התעלה. הפצצה של סוללה ממערב לקהיר תתפרש על ידי שתי המעצמות כהתעלמות ממדיניות הריסון שהן מנסות להכתיב, האמורה להקל על ארצות הברית לספק מטוסים לישראל. לפיכך אין לדעת השר לעשות זאת, אך יש להקפיד שלא בדרך שתתפרש כאילו ישראל נמנעת מלתקוף יעדים רק בשל היותם מאוישים בידי רוסים; לתכלית זו מתאימה קביעת הקו שהציע.

הרמטכ"ל הסכים שטיעונו של השר הגיוניים, אך הימנעות מתקיפת הסוללה עלולה להביא לכך שבהמשך לא יהיה אפשר לתקוף בעומק, ולהביא להתייצבות הקו שעליו דיבר שר הביטחון באזור מחפורות ה-T. תקיפת הסוללה עשויה לתת בידי צה"ל מרווח של חודשים ולשחררו מבעיה זו.

בסיכום הדיון היה שר הביטחון מוכן שמטוסי צה"ל יצלמו את האתר, אך התנגד לתקיפתו.⁵²

בישיבתה באותו יום החליטה הממשלה להמשיך בהפצצות עומק על שלושה סוגי יעדים: מטרות צבאיות במרחק העולה על 20 ק"מ מקהיר, סוללות טילי קרקע-אוויר המונעות חדירה של מטוסי צה"ל למצרים, ומחפורות באזור התעלה שנועדו לקלוט טילי אס-איי-3.⁵³

בדיון מטכ"ל ב-30 במאסר עדכן הרמטכ"ל כי הייתה החלטה פנימית של ארצות הברית, שאין מאשרים פומבית את אספקת 125 המטוסים לישראל, אך היא מוכנה לספק לה מטוסים על בסיס replacement בעסקות שלא יתפרסמו ברבים. צוות בראשות ראש אמ"ן טס לארצות הברית כדי להשוות את הנתונים שבידי אמ"ן ובידי האמריקאים לגבי האויב ולנסות לקבל את המספר המרבי של מטוסים בכפוף להגדרה זו.

אשר למדיניות הפעולה בעניין סוללות טילי האס-איי-3: צה"ל לא יתקוף סוללות כאלה בעומק ויתקוף סוללות בקו הקדמי - אם יגיעו לשם - בלא קשר לזהות מפעיליהן. המאמץ שלא לאפשר את הקמת מחפורות ה-T - גם אם לא ברור אם הן מיועדות לטילי אס-איי-3 או לאס-איי-2 משופר - הוגדר כמאמץ בעל העדיפות הראשונה במעלה בפעילות האוויר.⁵⁴

52 דיון עם שר הביטחון והרמטכ"ל בנושא אס-איי-3, 24 מרס 70 - רישום סטנוגרפי (א"צ, שם).

53 אדמסקי, מבצע קוקז, עמ' 162.

הפסקת הפצצות העומק ופעילות צה"ל מול הגברת המעורבות הסובייטית במצרים: אפריל-יולי 1970

בדיון המטכ"ל ב-20 באפריל דיווח ראש אמ"ן, כי יש סימנים ראשוניים לכך שטייסים רוסים מוכנים ליירט מטוסים של צה"ל. בתקיפה של חיל האוויר ב-18 באפריל באזור אגם קרון זוהו מטוסי מיג-21 מוטסים בידי טייסים רוסים בעת שרדפו אחרי מטוסי צה"ל, אך הם נמנעו מלהגיע עימם למגע.⁵⁵

נוכח זאת, שונתה מדיניות התקיפות בחזית מצרים. השינוי קיבל גושפנקה רשמית מטעם הממשלה בהחלטה שקיבלה ב-23 באפריל, בזו הלשון:

הממשלה החליטה ביום 23.4.70 לקבל את הצעת שר הביטחון והמטכ"ל על הפעילות בגזרה המצרית בתקופה הקרובה.

עד להחלטה חדשה תיערך הפעילות הבאה:

- א. להמשיך בתקיפות אוויר לאורך קו הפסקת האש (התעלה ומפרץ סואץ), כולל המחפורות הרלבנטיות לתעלה, הנמצאות כ-30 ק"מ מערבה ממנה.
- ב. לא לתקוף מטרות בעומק מצרים.
- ג. לקיים - במידת הצורך - טיסות צילום וסיור גם לעומק.
- ד. לדון מחדש במדיניותנו האופרטיבית בגזרה המצרית כעבור שבועיים.⁵⁶

בד בבד עם התפתחות זו, נמשכו התקריות. נוכח זאת החליטה הממשלה ב-3 במאי 1970 לאשר את הצעות שר הביטחון בדבר הפעילות במהלך החודש:

- א. להמשיך בפעילות למניעת הקמתו של מערך נ"מ, כולל סוללות S.A.3, באזור קו הפסקת האש (מערבית לתעלת סואץ ולאורך מפרץ סואץ) - שמטרתם [שמטרתן] לערער את יכולתנו להחזיק בקו הפסקת האש.
- ב. לעשות להפחתת מספר הנפגעים שלנו במוצבים בקו התעלה ע"י פעילות אווירית וארטילרית נגד מקורות האש הארטילרית מעבר לתעלה, יחידות צבאיות, מתקנים ואספקה לוגיסטית באזור זה.

54 דיון מטכ"ל 14/70, 30 במרס 1970 (א"צ 5-12/1975).

55 דיון מטכ"ל 17/70, 20 באפריל 1970 (א"צ 6-12/1975).

56 לשכת שר הביטחון, ענייני ביטחון, 28.4.1970 (א"צ 167-756/1972).

- ג. לקיים מפעם לפעם טיסות סיור וצילום בעומק מצרים וכן פשיטה ממסוקים כלפי מטרות צבאיות לא מרכזיות. ההצעות המפורטות - מטרות ועיתויים - תובאנה לאישור ועדת השרים לענייני ביטחון.
- ד. לקיים ערנות מתמדת כלפי כל החזיתות וכלפי המתרחש בקרב ערביי השטחים.
- ה. להימנע מפעילות אשר נקל לנצלה כדי לגרום נזק להשגת החימוש מארצות הברית.
- ו. לא לגרום להרחבת אזורי הפעילות המבצעית של הסובייטים.
- ז. לא לגרום מיוזמתנו שהסובייטים יחליטו להתערב בקרבות.⁵⁷

ברלב עדכן כי אחרי דיון יסודי נקבעה המדיניות שלהלן לתקופה הקרובה: הקדימה הראשונה בפעילות אווירית תינתן למניעת הקמת מערך נגד מטוסים לאורך התעלה. בד בבד יונחתו מכות אוויריות וארטילריות מרוכזות בגזרות שמהן המצרים יורים. כך למשל, תקף צה"ל בסוף השבוע, לראשונה זה שנה, עד לשולי פורט סעיד. הוא משתדל להימנע מלפעול שם בשל הקרבה לעיר ולנמל שבו נמצאים גם כלי שיט סובייטיים, אך אם המצרים יירו מאזור זה - יגיב צה"ל גם שם. מתוכננות פשיטות לעומק, ונבדקת אפשרות לפשוט בגזרת התעלה. אחרי התלבטות ממושכת ושיקול רב, הוחלט להימנע בשבועות הקרובים מלתקוף בעומק מצרים, "למרות שיש לפעילות זו הרבה יתרונות ויש לה הרבה חשיבות". השיקול המכריע בהחלטה זו: לא להכביד על ארצות הברית לספק מטוסים לישראל; "במילים אחרות: כדי לא לצייד את האמריקאים שהם נגד מתן מטוסים בארגומנטים טובים". לפיכך, עד שתתברר התשובה לבקשת ישראל לקבל מטוסים, יימנע צה"ל מלתקוף בעומק.⁵⁸

ואכן, בימים הבאים ניכר המאמץ להפעיל את חיל האוויר למניעת הכנסתם של טילי קרקע-אוויר נוספים לחזית התעלה. כך, משנדע כי צבא מצרים מתכוון להכניס ב-14 וב-15 במאי מערך משולב של טילי אס-איי-2 ואס-איי-3 למחפורות באזור אבו סוויר וצפונה משם, ולגזרה הדרומית בין סואץ לאגם המר הגדול, תקף חיל האוויר ביומיים אלה את המחפורות.⁵⁹

57 לשכת שר הביטחון, פעילות צבאית, 5.5.70 (א"צ 167-756/1972).

58 דיון מטכ"ל 18/70, 4 במאי 1970.

59 דיון מטכ"ל 19/70, 18 במאי 1970.

בסדרת תקריות שאירעו במחצית השנייה של חודש מאי 1970 היו לצה"ל נפגעים רבים. כך למשל, ב־23 במאי נהרגו שבעה חיילים ושניים נפצעו מפגז 120 מ"מ שפגע בחדר אוכל בלתי מוגן במעוז מול אגם תמסח; והשיא היה ב־30 במאי, כאשר בשתי תקריות ספג צה"ל 14 הרוגים, שישה פצועים ושני שבויים.⁶⁰

התקריות ב־30 במאי היו נקודת מפנה. בתגובה תקפו מטוסי חיל האוויר כבר ביום המחרת מוצבים ובונקרים בגזרה הצפונית, בין קנטרה לראס אל־עייש; באותו יום ובימים הבאים תקפו בהיקף רחב מטרות שונות בגזרה הצפונית, ובין היתר פגעו בתעלות מים מתוקים, בכבישים ובגשרים בדרכי גישה לפורט סעיד. בעקבותיהן נדונו במטכ"ל ובפיקוד הדרום דרכי פעולה אפשריות למניעת הישנותן של תקריות כאלו.

ביום המחרת כינס שר הביטחון דיון בהשתתפות עוזרו רב־אלוף (במיל') צבי צור, מנכ"ל משרד הביטחון ישעיהו לביא, הרמטכ"ל, ראש אג"ם, ראש אמ"ן, אלוף פיקוד הדרום, מפקד חיל האוויר, מפקד גיסות השריון, מפקד אוגדה 252 שלמה להט, דן לנר שעמד להחליפו בתוך כמה ימים, ומפקד חטיבה 275, שהייתה מופקדת על הגזרה הצפונית בסיני, לוי חופש. השר הסביר כי זימן את הפורום משום שההנהגה הביטחונית של ישראל הגיעה לתקופה קריטית בשלושה היבטים; הראשון, אירועי השבוע האחרון גרמו לאזעזוע בציבור בישראל: מספר האבדות הרב, בתוספת העובדה שהכוחות המצריים פעלו ממזרח לתעלת סואץ, עוררו סימני שאלה. ההיבט השני, מעורבות ברית המועצות, שלא ידוע כיצד תתפתח בהמשך; ההיבט השלישי - היעדר תשובה מצד ארצות הברית לגבי אספקת מטוסי הפנטום. השר ביקש לשמוע מה סיכם צה"ל בעניין המענה, והרמטכ"ל השיב שיחידה 424 (סיירת "שקד") תהיה זו שתסייר במקום הצנחנים. היא מתאימה יותר לכך; במארבים עד כה היו לה פחות נפגעים מאשר לצנחנים, ובכל היתקלות שלה נהרגו מצרים. צה"ל מכין פריסקופים שיוצבו בתוך כשבועיים ובעזרתם ייטיבו לראות את הנעשה בסוללה ומעבר לה; מתוכנן מעקב מונחה שינוע לפני הסיור, ונסללת דרך שתקל את תנועת הרכב המנהלי; נבדקת מערכת לגילוי עלייה על הסוללה, יוצבו חוליות להאזנה טקטית במעוזים; הזחל"מים והטנקים יצטיידו באמצעי אש נוספים ובתחמושת נוספת; יוחזקו ארבעה מטוסי סקייהוק בכוננות

60 דוח בר־לב; דיון מטכ"ל 21/70, 1 ביוני 1970; דיון מטכ"ל 22/70, 8 ביוני 1970.

ברפידים; נבחן רעיון להציב משקפת מיוצבת במטוסי הסיור ומתחילים לבנות כלי רכב מתאים למשימה יותר מזחל"ם; נשקלת אפשרות להציב מוצבי תצפית ארוכי טווח; טרם סוכם עניין עיבוי הנוכחות בצירים: יש המצדדים בהצבת כוחות בין המעוזים ויש - בהצבת תצפיות.

לשאלת שר הביטחון בדבר הפעילות המתוכננת לימים הקרובים, השיב הרמטכ"ל שבמהלך היום הטיל צה"ל כ-650 פצצות בכל הגזרה שמ-6 ק"מ מדרום לנמל פורט סעיד ועד קנטרה, תקף שתי סוללות 160 מ"מ, את המוצבים, את הכביש ואת תעלת המים. הכוונה להמשיך בכך בימים הבאים, ובין היתר - לתקוף ביום המחרת ארבעה גשרים.

בסיכומו ציין השר, בין היתר, שיש להפעיל את חיל האוויר במתכונת "בוקסר" בגזרה הצפונית. "יש לך 8,000-10,000 פצצות לחודש - זה מה שהממשלה מצפה עכשיו ממך", אמר השר לרמטכ"ל. אם המצרים יפעלו שוב באותה מתכונת, "זו תהיה ממש קטסטרופה מבחינתנו". הדבר בלתי נסבל גם אם הוא קורה פעם אחת, ואם יישנה, "לא נוכל לשאת עינינו אל הציבור". הצלחת צבא מצרים בפעולה האחרונה, יש בה כדי לעודדו להמשיך לעשות זאת. לפיכך יש לנקוט את כל האמצעים למנוע זאת, ובהם הרעיונות השונים שהועלו בדיון.⁶¹

ועדת השרים לענייני ביטחון אישרה את הצעדים הללו. במסמך מלשכת שר הביטחון לרמטכ"ל ולעוזר שר הביטחון נכתב:

ועדת השרים לענייני ביטחון החליטה ביום 2.6.70 לאשר הצעות שר הביטחון, בעקבות המארבים המצריים האחרונים בקטע קנטרה-פורט סעיד:

- א. להגיב על פעולות תוקפניות מצריות במכות רציניות על הגזרה המצרית בצד השני של התעלה.
- ב. לנקוט בצעדים נוספים - כפי שפירט הרמטכ"ל - להגברת אבטחתה של התנועה שלנו.
- ג. בהמשך להחלטת הממשלה מיום כ"ה באייר תש"ל (31.5.70), לאשר גפיעות נוספות בגשרים המובילים לאזור הפעילות, במסגרת יפוי הכוח הכללי הנתון לצה"ל בהחלטה הנ"ל.⁶²

61 דיון אופרטיבי, לשכת שר הביטחון, הקריה, 31.5.1970 (א"צ 72-281/2010).

62 לשכת שר הביטחון, הגיזרה המצרית, 7.6.70 (א"צ 167-756/1972).

אחרי דיונים נוספים במטכ"ל ובפיקוד, הוחלט לנקוט את דרכי הפעולה הבאות בגזרה הצפונית: התמקדות באזור פורט סעיד והפרעה לשיקום של הגשרים המובילים אליה; פעילות אינטנסיבית של חיל האוויר כדי למנוע התארגנות למבצעים דומים וכדי לאפשר את שיקום המעוזים, שיפור הכבישים, הסוללה והעמדות, והקמת גדר לאורך הסוללה מקנטרה וצפונה; תגבור הכוח בגזרה הצפונית בשתי פלוגות.⁶³

בבוקר 1 ביולי 1970 הזעיק הרמטכ"ל את חברי פורום המטכ"ל כדי לעדכןם בהתפתחויות ב-48 השעות האחרונות בחזית תעלת סואץ. "אין ספק שאנחנו נכנסו לשלב חדש. אמנם שלב חדש צפוי אבל שלב חדש בקרב על העליונות האווירית שלנו בתעלה", פתח בר-לב. בליל 29-30 ביוני הכניס צבא מצרים מספר רב של סוללות אס-אי-2 למרחב שעד טווח 30 ק"מ מהתעלה. הסוללה הצפונית ביותר היא מצפון לכביש אסמאעיליה-קהיר והדרומית ביותר - מעט מדרום לכביש סואץ-קהיר.⁶⁴ ועדת השרים לענייני ביטחון החליטה באותו יום לפגוע במערך. למחרת נודע כי שישה מטוסי מיג-21 מוטסים בידי רוסים הועברו לקותמיה.

ב-3 ביולי קיבלה ועדת השרים לענייני ביטחון את ההחלטה הבאה:

- א. לאשר מחדש את החלטת ועדת השרים לענייני ביטחון מיום 1.7.70 בדבר המאמץ לפגוע במערך הטילים המצרי SA2, לרבות SA3, הממוקם בגיזרה (אזור קותמיה).**
- ב. להמשיך במדיניותנו להימנע מהתנגשות עם טייסים סובייטיים כל עוד אינם פועלים באזור התעלה.**
- ג. אין נמנעים מהתנגשות עם טייסים סובייטיים אם הם פועלים כדי להפריע למבצענו הנזכר בסעיף א.⁶⁵**

במהלך חודש יולי פעל חיל האוויר במגמות הללו. בדיון אצל שר הביטחון שנערך ב-27 ביולי ציין מפקד חיל האוויר הוד, כי באותו היום בוצעה בפעם הראשונה תקיפה של מטוסים מצריים מעבר לקו הפסקת האש בחיפוי רוסי: שתי רביעיות של מטוסים מוטסים בידי רוסים, משדות התעופה ג'נקליס ומנסורה, חיפו על מטוסי המיג-17 שתקפו מעוזים. זאת ועוד, בעת צילום האוויר עלו לאוויר חמש רביעיות כאלה. "לכן צריך כמה שיותר

63 דיון מטכ"ל 22/70, 8 ביוני 1970.

64 דיון מטכ"ל 26/70, 2 ביולי 1970 (א"צ, שם).

65 לשכת שר הביטחון, התפתחויות בגיזרה המצרית (א"צ 167-756/1972).

מהר להגיע למפגש עם הרוסים! תִּכְנְנֵנו את הפעילות שלנו שלא יהיה מפגש. המשמעות של הדברים היא שמחר מתכננים פעילות שכן יהיה מפגש", אמר הוד. "אביא זאת לממשלה. אני בעד זה!" אמר שר הביטחון. הרמטכ"ל העיר כי ועדת השרים לענייני ביטחון החליטה להימנע מהתנגשות עם מטוסים מוטסים בידי רוסים כל עוד אינם פועלים באזור התעלה. בשבת והיום (יום ראשון) הם פעלו באזור התעלה, השיב שר הביטחון.⁶⁶ ב-29 ביולי הוצג העניין בפני ועדת השרים לענייני ביטחון, והיא החליטה: "אם תימשך פעילות של טייסים ומטוסים סובייטיים נגדנו - לפגוע בהם, בקו התעלה".⁶⁷ ביום המחרת, 30 ביולי, הציגו הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר לשר הביטחון את התוכנית למשיכת טייסים סובייטיים לקרב אוויר, המתוכנן לאותו יום בשעה 14:20. השר אישר את הפעולה.⁶⁸ בקרבות האוויר שהתחוללו במועד שתוכנן הופלו ארבעה מטוסי מיג-21 שהוטסו בידי טייסים רוסים, ומטוס חמישי נפגע אך לא נראה נופל.⁶⁹

התפתחות המעורבות הסובייטית במצרים

בספרו "מבצע קווקז" ציין דימה אדמסקי, כי לפי עדויות של אנשי צבא סובייטים, הביאה ההסלמה בחזית התעלה בסוף יולי 1969 להתנתות, בחודשים אוגוסט-דצמבר, של תהליך גיוס ומיון חיילים וקצינים מחיל האוויר ומכוחות ההגנה האווירית הסובייטיים. "מכאן ניתן להסיק שהחלטה העקרונית להפעיל כוחות בלוחמה עם ישראל התקבלה בקרמלין בשלהי קיץ/תחילת סתיו 1969".⁷⁰ האזכור המוקדם ביותר של מבצע "קווקז" בקרב אנשי ההגנה הסובייטים התייחס לאוקטובר 1969, ומיון המועמדים החל בסוף אותו חודש.⁷¹ בדצמבר 1969 התמנה גנרל סמירנוב לראש דיוויזיית ההגנה שנועדה לתת חיפוי אווירי סובייטי לאתרים בעלי חשיבות אסטרטגית במצרים.⁷² הוא השתתף במשלחת

66 דיון אופרטיבי, לשכת שר הביטחון, הקריה, 27.7.1970 (א"צ 73-281-2010).

67 לשכת שר הביטחון, הגיזרה המצרית, 30 ביולי 1970 (א"צ 187-756/1972).

68 דיון אופרטיבי, לשכת שר הביטחון, הקריה, 30.7.1970 (א"צ 73-281-2010).

69 דוח בר-לב, עמ' 345. פירוט ראו: שלום, רוח רפאים מעל קהיר, עמ' 1068-1039.

70 אדמסקי, מבצע קווקז, עמ' 47.

71 שם, עמ' 42-43.

72 שם, עמ' 41.

גנרלים שיצאה בשלהי דצמבר למצרים וב-2-3 בינואר 1970 הציגה לנאצר ולסאדאת את מסקנותיה.⁷³ באמצע ינואר יצא סמירנוב למצרים בראש הקבוצה המבצעית שפיקחה על עבודות הבנייה של אתרי הסוללות לקראת הגעת הכוח. נבנו אז עמדות לסוללות אס-איי-2 לכוחות המצריים, עמדות לסוללות אס-איי-3 שיאוּישו על ידי הצוותים הסובייטים ודירים למטוסים.⁷⁴ ב-5 במאָרס 1970 עגנה בנמל אלכסנדריה האונייה הראשונה שהביאה את הציוד והחיילים הסובייטים.⁷⁵ במהלך התקופה היה ויכוח בין הממשל האמריקאי לישראלי בדבר האירוע שהביא למעורבות הפעילה של הסובייטים בהגנת מצרים. האמריקאים טענו שהיה זה בעקבות ביקורו של נאצר במוסקבה בשלהי ינואר 1970; בביקור זה, שבא לאחר שהחלו הפצצות העומק של ישראל, ביקש מהסובייטים להציב טילי אס-איי-3 ולערב טייסים בהגנת מצרים. מולם טענו הישראלים, כי לא ייתכן שהסיוע הגיע בתוך זמן כה קצר, וכי ההחלטה לספק טילים אלה למצרים התקבלה כבר בנובמבר 1969. זאת ועוד, המודיעין הישראלי זיהה מחפורות T - שנועדו להצבת טילי אס-איי-3 - כבר בדצמבר. המועדים שבהם נוקב אדמסקי מאששים במידה רבה גישה זו. נראה שההחלטה להביא טילים אלה למצרים התקבלה כבר בסתיו 1969.

סיכום

סירובה של מצרים להשלים עם תוצאות מלחמת ששת הימים ורצונה להביא את צה"ל לסגת מחצי האי סיני, או למצער מגדות תעלת סואץ, מצאו ביטוי במלחמת התשה שנוהלה במגמה זו. המערכה התנהלה תוך כדי הסלמה הדרגתית; כל אחד מהצדדים חיפש ומצא פתרון להסלמה של רעהו. בשלב הראשון התבטאה המערכה בניסיונות ספורדיים, שהגיעו לשיאם בהטבעת המשחתת "אילת". תגובתה התקיפה של ישראל, ובתוך זה הפצצת בתי הזיקוק והשמתן של ערי התעלה, המחישה למצרים כי היא אינה כשירה לנהל את המערכה. כשנה לאחר מכן, בסתיו 1969, ניסתה מצרים שוב את כוחה, אך תגובתה התקיפה של ישראל הוכיחה לה בשנית כי היא אינה כשירה לכך.

73 ש.ם.

74 ש.ם, עמ' 42.

75 ש.ם, עמ' 47.

מאותה עת הכינו עצמם שני הצדדים להתעצמות המערכה. ישראל נקטה שורת צעדים הגנתיים, שבמרכזם הקמת מערכת המעוזים, והתכוננה גם להגיב התקפית על יוזמות מצריות. ב־8 במאָרס 1969 החלה הלחימה הרצופה. מאותה עת נקט צבא מצרים צעדים שונים ובהם הפגזות, חדירות למטרות מיקוש והצבת מארבים, ניסיונות לתקוף מעוזים, הפצצות, ירי מהים ומיקושים בנמל אילת. בפעולות אלו נגרמו לצה"ל אבדות רבות. במהלך התקופה שיפר צה"ל את מערך ההגנה תוך תגבורי סד"כ, שינוי אופן הסיורים, סלילת דרכים ועוד. בד בבד הוא נקט דרכים התקפיות ובהן פשיטות בקו התעלה ומעבר למפרץ סואץ, ביניהן פשיטה משוריית ופשיטות על יעדים כלכליים בעומק. משנוכח לדעת כי הצעדים שנקט לא הביאו לתוצאות המיוחלות הוחלט, בתוך כארבעה חודשים מתחילת המלחמה, לערב את חיל האוויר במלחמה בחזית התעלה. צה"ל נמנע מכך עד אז בעיקר בשל הסד"כ המועט של המטוסים והחשש מאובדן מטוסים. משהגיע למסקנה כי אין מנוס מכך, בחר צה"ל בשלב הראשון להפעילם בגזרה המצרית הצפונית, המוגנת פחות. בתגובה, החל תהליך של הכנות לשיגור אנשי חיל אוויר וההגנה האווירית הסובייטים למצרים. בדצמבר 1969 הצליח חיל האוויר לשים קץ לנוכחות טילי קרקע-אוויר באזור התעלה, אך הפעילות המצרית נמשכה. צה"ל העדיף לדחות את הפעלתה של תוכנית מסיבית לאביב 1970 - שוב, בעיקר בשל שיקולי גודל הסד"כ של חיל האוויר; נצפה שאז יגדל הסד"כ ויקל עליו להתמודד עם הסכנות; שר הביטחון לחץ להפעיל את התוכנית בתוך זמן קצר. לבסוף הוחלט בינואר 1970 להתחיל בהפצצה של מטרות עומק.

עוד קודם לכן, בסוף 1969, התברר למצרים ולסובייטים כי טילי האס־איי-2, אין בהם די להתמודד עם מטוסי צה"ל, והוחלט לשגר למצרים טילי אס־איי-3. במקור נועדו טילים אלה להגן על אזור התעלה, אך לנוכח הפצצות העומק הם הופנו להגנתו. בהדרגה הוחל בקידום לקרבת התעלה. יחד עימם שוגרו גם טייסים סובייטים, שבשלב הראשון נטלו על עצמם להגן על עורפה של מצרים. זיהוי מעורבותם זו של טייסים סובייטים, ובעיקר התקווה שהימנעותה מלתקוף בעומק תסייע לארצות הברית להחליט לספק לה את המטוסים שביקשה - הביאו את ישראל להחליט על הפסקת הפצצות העומק. בשלבים הבאים - בחודשים יוני-יולי 1970 - קידמו המצרים סוללות טילים עד למחצית המרחק בין התעלה לקהיר, ובהמשך הוצבו טייסים סובייטים גם להגנתם. באותו שלב ראתה

ישראל כאינטרס עליון שלה - למנוע את הצבתם של טילי קרקע-אוויר באזור התעלה. היא ביקשה להימנע מלהתנגש בסובייטים, אלא אם כן הם יהיו מעורבים בהגנה על המערך הקדמי. משהתבררה מעורבותם, הוחלט ליזום קרב אווירי שבו הפילו מטוסי צה"ל מטוסים מוטסים בידי סובייטים.

נראה שבסוף יולי 1970 הגיעו שני הצדדים אל ספה של התשה. אגדות המצרים כבדו, הם לא הצליחו להסיג את צה"ל מגדות תעלת סואץ והסכימו להפסקת אש. אגדותיו של צה"ל כבדו גם הן. זאת ועוד, ארצות הברית, שחתרה להפסקת אש, מיאנה לספק לישראל את הציוד שנדרש לה בשלב זה להתמודדות עם המערכות הסובייטיות, וכך הסכימה גם היא להפסיק את האש. בליל 8-9 באוגוסט 1970 נכנסה הפסקת האש לתוקפה. ישראל השיגה את מטרתה - היא לחמה כדי לאלץ את מצרים להפסיק את מלחמת ההתשה בלא שהיא עצמה תיאלץ לוותר על השטחים שכבשה במלחמת ששת הימים. ואכן המלחמה הסתיימה בעודה מחזיקה בשטחים אלה, אך השאלה מי משני הצדדים ניצח במלחמה נתונה במחלוקת.⁷⁶

תהליך הלמידה של צה"ל במהלך מלחמת ההתשה התבטא באימוץ דרכים חדשות, משהתברר כי לא די באלו שננקטו עד לאותו מועד. הדבר התבטא במהלכים הגנתיים והתקפיים. עם המהלכים ההגנתיים ניתן למנות את עצם הקמת מערך המעוזים והתפיסה שעמדה בבסיסו; הוספת אמצעים שונים, כגון "זאבים" (מטעני חומר נפץ רקטי שפיתחה יחידת יפת"ח בראשות דוד לסקוב); סלילת דרכים; שינויים בהליכים, כגון הליכי סיורים; שינויי סד"כ וכפיפות, בתוכם תגבורים וחלוקת אחריות בין מפקדות, ושיאם - הקמת אוגדה שמונתה על קו התעלה. בין השינויים ההתקפיים: הוספת פשיטות בקו, פשיטות בעומק, הפעלת חיל האוויר - תחילה בקו ולאחר מכן גם בעומק.

76 דיון בשאלה זו ראו: גולן, **המלחמה להפסקת ההתשה**, עמ' 267-273.